

Word Formation in Esperanto: Derivation

Esperanto'da Söz Yapımı: Türetme

Yunus BİÇER*

öz

Esperanto (1887), insan zihninin dşünel ve sanatsal bir üretimi olarak tasarlanan yapay bir dil olmasının yanı sıra yapısında barındırdığı kendine özgü özellikler bakımından da araştırmacıların ilgisini üzerine çeken bir araştırma ve inceleme konusu olmuştur. Bu çalışma, dilin varlığını sürdürülebilmesi için vazgeçilmez bir konumda bulunan söz yapım yolları arasından *türetme* yönteminin Esperanto'nun çalışma düzeneği içerisindeki görünümünü betimlemeli ve karşılaştırmalı olarak irdeleme amacı gütmektedir. Bu doğrultuda Esperanto'nun sözcüğüne yeni sözlükbirim üyeleri katmak için işlettiği sonek ve önek türünden bağımlı biçimbirimler, anlambilgisel ve biçimbilgisel açılardan ele alınmıştır. Söz konusu biçimbirimler, kök/gövde yapılarının kavram alanlarına kazandırdıkları yeni anlamlar ve türetme işlemleri sırasında sergiledikleri davranışsal sınırlılıklar bakımından betimlenmiştir. Dilin sahip olduğu biçimbirimlerin niceliksel boyutu göz önünde bulundurularak yalnızca Wennergren (2005)'te *resmî ekler* olarak sınıflandırılan biçimbirimler çalışma kapsamına alınmıştır. Biçimbirimlerin kök/gövde yapılarına işledikleri anlamsal bilgileri etiketlemek için Bagasheva ve ark. (2017)'deki *anlamsal ulamlar* çalışmanın kuramsal çerçevesi olarak kullanılmıştır. Çalışmanın son aşaması olarak betimlemeli incelemeler sonucunda elde edilen bulgular biçimbirimlerin sergiledikleri *çokanlamlılık* ve *eşanlamlılık* davranışları bağlamında değerlendirilerek Esperanto'nun doğal diller karşısındaki konumu sorgulanmıştır. Gerçekleştirilen karşıtsal çözümllemelere dayanarak Esperanto'nun türetme süreçlerinde doğal bir dil gibi davrandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Esperanto, yapay dil, biçimbilim, söz yapım yolları, türetme

ABSTRACT

Esperanto (1887), besides being a constructed language designed as an intellectual and artistic production of the human mind, has been a subject of research and analysis that has attracted the attention of researchers in terms of its distinctive characteristics. This study examines the *derivational* appearances among the word-formation methods within the working mechanism of Esperanto in a descriptive and comparative manner. In this respect, the bound morphemes of suffixes and prefixes have been analysed from morphosemantic perspectives. Related morphemes have been described in terms of the novel meanings they bring to the conceptual fields of roots/stems and the behavioural restrictions they exhibit during the derivational processes. Considering the quantitative scale of the morphemes in the language, only those classified as *official affixes* in Wennergren (2005) have been included. *Semantic categories* in Bagasheva et al. (2017) have been used as a theoretical framework to label

*Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu,
Yabancı Diller Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: Y.B. 0000-0002-5782-4719

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Yunus BİÇER,

Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu,
Yabancı Diller Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: ybicer@dho.edu.tr

Başvuru/Submitted: 22.02.2024

Kabul/Accepted: 29.04.2024

Online Yayın/Published Online: 30.05.2024

Atıf/Citation: Biçer, Y. (2023). Word Formation in Esperanto: Derivation. *Dilbilim Dergisi - Journal of Linguistics*, 41, 53-86.
<https://doi.org/10.26650/jol.2023.1441684>

semantic information processed by morphemes into roots/stems. Findings, as the final stage, have been evaluated in terms of morphemic *polysemy* and *homonymy*, questioning Esperanto's position against natural languages. Contrastive analyses have concluded that Esperanto behaves like a natural language in derivational processes.

Keywords: Esperanto, constructed language, morphology, word-formation methods, derivation

EXTENDED ABSTRACT

Esperanto (1887) is a constructed language that was first and foremost designed as an intellectual and artistic production of the human mind to facilitate communication difficulties between people whose first languages are different from each other. Since the birth of the language, it has been a subject of research and analysis that has attracted the attention of researchers because of its distinctive linguistic, cultural, social, and political characteristics. Setting off from these realities, this study aims to examine the appearances of *derivational* practises—which is in an indispensable position for a language to continue its existence in evolutionary development, as one of the word-formation methods within the working mechanism of Esperanto in both a descriptive and comparative manner.

In this respect, the bound morphemes in the forms of suffixes and prefixes that Esperanto employs to add novel lexeme members to its vocabulary have been analysed from morphological and semantic perspectives. Related morphemes have been described in terms of the novel meanings they bring to the conceptual fields of root/stem structures and the behavioural restrictions they exhibit during the derivational processes. In these descriptions, Gledhill (2000), Wennergren (2005), and Kellerman (2008) have been used as reference sources for grammatical definitions. Each morpheme has been exemplified with lexical items from the online dictionaries of *Reta-Vortaro* [Net Dictionary] (reta-vortaro.de) and *Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto* [Complete Illustrated Dictionary of Esperanto] (vortaro.net). Dural (2019) has used Turkish equivalents to these lexical items. Furthermore, all the lexical items have been provided with example sentences from *Tekstaro de Esperanto* [Corpus of Esperanto] (tekstaro.com), which is a comprehensive compilation of original and translated written works in the Esperanto language with a total of 12,473,421 words; these example sentences have also been translated into Turkish. As for the scope and limitations of the study, only *official affixes* in Wennergren (2005) have been included in the sample of the study considering the quantitative scale of the morphemes that the language possesses.

Consequently, the study has focussed on the following morphemes: {-aĉ-}, {-ad-}, {-aĵ-}, {-an-}, {-ar-}, {-ĉj-}, {-ebl-}, {-ec-}, {-eg-}, {-ej-}, {-em-}, {-end-}, {-er-}, {-estr-}, {-et-}, {-id-}, {-ig-}, {-iĝ-}, {-il-}, {-in-}, {-ind-}, {-ing-}, {-ism-}, {-ist-}, {-nj-}, {-obl-}, {-on-}, {-op-}, {-uj-}, {-ul-} and {-um-} as the suffixes; and {bo-}, {ĉef-}, {dis-}, {ek-}, {eks-}, {ge-}, {mal-}, {miş-}, {pra-} and {re-} as the prefixes. To label the semantic information that the morphemes process into the root/stem structures, *semantic categories* in Bagasheva et al. (2017)—proposed within the scope of the *derivational network* project (Körtvélyessy

et al., 2020)–have been used as the theoretical framework of the study. In total, 34 semantic categories were used to label the semantic characteristics of the bound morphemes.

As the final stage of the study, findings have been evaluated in terms of *polysemy* and *homonymy* behaviours exhibited by the morphemes, and Esperanto’s position against natural languages has been questioned. Rather than “one-to-one” principle, Esperanto’s bound morpheme inventory shows the features of “one-to-many” in polysemous and “many-to-many” in synonymous formations. As an example of the former case, {-ec-} has the derivational power to fulfil the semantic functions of STATIVE, ABSTRACTION, TEMPORAL and SIMILATIVE in different derivational environments. The latter case, on the other hand, has been detected in the independent morphemes of {-an-}, {-estr-}, and {-ist-}, all of which are agentive markers; however, they differ from each other in that the first has the semantic detail of “supporter of x,” the second “the manager of y,” and the third “the professional of z.” In conclusion, contrastive analyses between Esperanto as an epitome of constructed languages and natural languages such as Turkish and English have concluded that Esperanto behaves like a natural language in derivational processes.

1. Giriş

*Ho, mia kor', ne batu maltrankvile,
El mia brusto nun ne saltu for!
Jam teni min ne povas mi facile,
Ho, mia kor'!*

Zamenhof (1887)¹

Bugünün dünyasında yaşamın her alanında kendini türlü yol ve işlevlerle görünür kılan dil olgusunun insanlık tarihi içerisinde tam olarak ne zaman ve ne şekil(ler)de oluşmaya başladığını saptamak güçlük oluştursa da dinsel anlatılardan bilimsel araştırmalara dilin kökenine ilişkin birçok açıklama çabasında bulunulduğu görülmektedir. İnanca dayanan açıklamalarda yerlerin ve göklerin yaratıcısı aynı zamanda eğitimlik görevini de üstlenerek ilk insana çevresindeki nesnelere adlarını öğretmiş (Bakara: 31), insanoğlunun kendisine kafa tutarcasına göklere doğru devcileyin bir kule dikmeye yeltenmesiyle birlikte de kullarını birbirlerini anlayamama cezasına çarptırmıştır (Yaratılış 11: 1-9). Öte yandan dilin doğum, gelişim ve ölüm şeklindeki evrimsel seyrini öncelikle biyolojik ardından sosyolojik normlara dayandırarak açıklama kaygısı güden bilim insanları, insan zihninin hem soyut hem de somut bir üretimi olarak dilin neden ve nasıl evrilmiş olabileceğine ve bu türün bireyleri arasında bildirişimi sağlayan başat araç olarak varlığını sürdürebilmiş olmasına ilişkin sorgulamalarda bulunmuşlardır (bk. Fitch, 2010).

Doğal dillerin (natural language veya natlang) oluşumundaki belirsizliğin karşısında *yapay diller (constructed language veya conlang)*; bir kişi, kurum veya topluluğa dayandırılabilmesi bakımından araştırmacılara bilindik bir kaynak sunabilmektedir. Bu kimse veya kimseler, genel bağlamda doğal dillerin çalışma ilkelerini temel alarak tasarladıkları yapay dilleri *yardımcı dil (auxiliary language veya auxlang)* örneklerinde anadilleri farklı olan insanlar arasındaki iletişim engellerini ortadan kaldırma, *sanatsal dil (artistic language veya artlang)* örneklerinde yazınsal bir yapıt bağlamında kullanma, *tasarlanmış dil (engineered language veya engelang)* örneklerinde ise nesnel olarak sınırlanabilen hedeflere ulaşma gibi amaçlar uğruna kurgulamaktadır. Dil yaratma olgusunun arkasında yatan olası itici güçler göz önünde bulundurulduğunda araçsal, sanatsal ve/veya düşünsel bir ürün olarak tasarlanabilen yapay bir dilin tek bir taksonomik sınıflandırmanın ötesinde birden çok amaca hizmet eder bir konumda bulunması da ayrıca olasılıklar dahilindedir (Brown, 2006; Peterson, 2015; Rhiemeier, 2012).

Bu çalışma kapsamında söz yapım yolları özelinde incelenecek olan Esperanto ise farklı milletlerden insanların ikinci bir dil olarak öğrenerek birbirleriyle iletişim kurabilmeleri için oluşturulması bakımından amaca dayalı yapay dil taksonomisinde *uluslararası yardımcı dil (international auxiliary language veya IAL)* olarak sınıflandırılmaktadır (Rhiemeier, 2012).

1 Türkçe çevirisi tarafımızca yapılmıştır: Ah, kalbim, atma huzursuz huzursuz, / Göğsümden şimdi atlama uzaklara! / Zaten tutmayı kendimi bilmem ben kolay kolay, / Ah, kalbim! (Zamenhof, 1887).

Doğası gereği ideolojik olarak etnik yansızlık ilkesi üzerine inşa edilen dil (Gobbo, 2020, s. 18), birbirlerine düşmanlık besleyen etnik grupların (Ruslar, Lehler, Almanlar ve Yahudiler) sürekli bir çatışma durumu içerisinde buldukları bir sosyokültürel ortamda (Białystok, Rus Polonya'sı) ortaya çıkmasının doğal bir sonucu olarak küresel çapta dünya barışının sağlanması umutlarının gölgesinde tasarlanmıştır (Waringhien, 1959). XIX. yüzyılım ikinci yarısında tasarımcısı Lazar Ludvik Zamenhof (1859-1917) tarafından on altı adet dilbilgisi kuralına dayandırılarak oluşturulan dil, 1887 yılında bildiri niteliğindeki *Международный Язык [Uluslararası Dil]* (Zamenhof, 1887) başlıklı yapıyla insanlığa duyurulmasının üzerinden geçen süre içerisinde birçok insanın ilgisini üzerine çekerek öğrenilen (bk. Corsetti, 1996), konuşulan (bk. Wandel, 2015), gerek başka dillerden yapılan çeviriler (bk. Janton, 1993, s. 93-95) gerekse de özgün yazınsal üretimlerle (bk. a.g.y., s. 95-109) işlenerek geliştirilen bir bildirişim aracı olmuştur.

Esperanto'nun öğrenilmesinde ve öğretilmesinde propaganda malzemesi olarak kullanılan düzenlilik timsali biçimbilgisi birçok açıdan inceleme altına alınmıştır. Corsetti, Pinto ve Tolomeo (2004) anadili olarak Esperanto edinen çocukların biçimbirimler üzerinden yol açtıkları *aşırı kurallaştırma (overregularization)* durumlarına odaklanırken Guinard (2016) konuya bilişim alanından yaklaşmış ve birtakım bilgisayar programları kullanarak sözlükbirimsel yapıları bileşenlerine ayıracak bir algoritma ortaya koymuştur. Dilin türetme uğruna işlettiği biçimbirimler; yetkin görülen Wennergren (2005) başta olmak üzere yabancı dil öğretim kaynağı olarak Kellerman (2008), derlem dilbilimsel bir çalışma olarak Gledhill (2000) gibi dilbilgisi kaynaklarında kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır. Bir başka açıdan Jansen (2016), dildeki türetme olgusunu *işlevsel söylem dilbilgisi (functional discourse grammar)* bağlamında ele almıştır. Bu çalışmada ise *biçim-anlambilgisel bir yaklaşım (morphosemantic approach)* tercih edilmiştir. Dilbilimde biçimbilgisi ve anlambilgisi arakesiti olarak değerlendirilen *biçim-anlambilgisi (morphosemantics)*, biçimbirimlerin sözlükbirim yapılarına kazandırdıkları anlamsal özelliklere odaklanmaktadır (krş. Gündoğdu, 2023).

Doğal dillerin kavram karşılama gereksinimlerini gidermek için işlettikleri söz yapım yollarından esinlenen Zamenhof, dilin sözvarlığını genişletmek için ağırlıklı olarak türetme yönteminden yararlanmıştır. Kök durumundaki bir sözlükbirimin başına veya sonuna bitleştirilen biçimbirimlerin gücünün farkına vararak tek bir kök yapısı üzerinden onlarca yeni sözlükbirim oluşturmanın önünü açmıştır. Dilin biçimbilgisel özelliklerinden yola çıkılarak bu çalışmada Esperanto'nun söz yapım yolu olarak türetme yöntemi kapsamında işlettiği sonek ve öneklere odaklanılmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Esperanto'nun türetme yönteminde kullandığı bağımlı biçimbirimler nelerdir?
2. Bu biçimbirimlerin türetme işlemi sırasında...
  - ... kök/gövde yapılarına işledikleri anlamsal bilgiler nelerdir?
  - ... biçimbilgisel ortamlarda sergiledikleri biçimsel kısıtlar nelerdir?
3. Esperanto; elde edilen sonuçlar ışığında, türetimsel biçimbilgisi bakımından doğal dillere ne kadar benzemektedir?

2. Yöntem

Bu çalışma, yapay bir dil olarak Esperanto'nun sözlükbirim türetmek için yararlandığı biçimbirimleri biçim-anlambilgisel bir yaklaşımla ele almaktadır. Dilin doğumundan bu yana geçen yüzyılı aşkın süre içerisinde yapısına yeni sözlükbirimlerle birlikte biçimbirimler de katması gerçeği göz önünde bulundurularak çalışma kapsamında bir sınırlandırma yapma gereği doğmuştur. Bu doğrultuda yalnızca Wennergren (2005)'te *resmî ekler* [oficialaj afiksoj] olarak sınıflandırılan biçimbirimler inceleme altına alınmıştır. Söz konusu biçimbirimler; Gledhill (2000), Wennergren (2005) ve Kellerman (2008) olmak üzere toplamda üç adet dilbilgisi kaynağı üzerinden biçimbilgisel ve anlambilgisel özelliklerine dayanarak betimlenmiştir. Biçimbilgisel betimleme için kök/gövde ile türevin sözlüksel ulamına bakılırken anlambilgisel betimleme için *türetimsel ağlar* (derivational networks) projesi (Körtvélyessy ve ark., 2020) kapsamında önerilen *anlamsal ulamlar* (semantic categories) kullanılmıştır (Bagasheva ve ark., 2017). Her bir biçimbirim, *Reta-Vortaro* [Ağ Sözlüğü] (reta-vortaro.de) ve *Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto* [Esperanto'nun Kapsamlı Resimli Sözlüğü] (vortaro.net) olmak üzere iki adet çevrimiçi sözlük üzerinden örnek sözlükbirimlerle desteklenmiştir. İlgili sözlükbirimlerin Türkçe karşılıkları için Dural (2019)'dan yararlanılmıştır. Sözlükbirimler, ayrıca 12.473.421 sözcüklük kapsamlı bir derlem olan *Tekstaro de Esperanto* [Esperanto Derlemi] (tekstaro.com) üzerinden aratılarak tanımlanmıştır. Derlem içerisinden seçilen tanık tümceler, Türkçe çevirileriyle birlikte sunulmuştur. Son olarak betimlemeli incelemelerden elde edilen bulgular biçimbirimlerde *çokanlamlılık* (polysemy) ve *eşanlamlılık* (synonymy) durumları kapsamında değerlendirilerek Esperanto'nun doğal diller karşısındaki konumu karşıtsal olarak sorgulanmıştır.

3. Anlamsal Ulamlar

Bağımlı biçimbirimlerin etkileşime girdikleri sözlükbirimlere kazandırdıkları anlamları sınıflandırmak için Bagasheva ve ark. (2017) tarafından önerilen *anlamsal ulamlar* kuramsal çerçeve olarak kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında incelenen biçimbirimleri etiketlemek için toplamda 34 adet anlamsal ulam işletilmiştir. İlgili ulamlar Bagasheva ve ark. (2017)'deki kuramsal çerçeve üzerinden tanımlanmış, her bir ulam için Kapan (2019)'dan yararlanılarak Türkçe örnekler sunulmuştur. Etiket adlarının erek İngiliz dilinden kaynak Türk diline uyarlanmasında ad ulamından terimbirimlere öncelik verilerek Tr. EDİLGENLİK < İn. UNDERGOER, Tr. KARŞITLIK < İn. PRIVATE, Tr. KÖKEN < İn. DWELLER gibi örneklerde söz konusu olduğu üzere daha genel ve bilindik terimsel karşılıklar tercih edilmiştir.

Tablo 1. Anlamsal Ulamlar

Sıra	Etiket (Tr.)	Etiket (İn.)	Tanım ve Örnekler
1.	ARAÇ	INSTRUMENTAL	Eylemin gerçekleştirilmesinde kullanılan aracı belirtir: <i>yazıcı, yakacak, keser.</i>
2.	BAŞLAMA	INCEPTIVE	Eylemin başlamasını vurgular: <i>yazmaya başla-, konuşmaya başla-, yürümeğe başla-.</i>
3.	BÜYÜLTME	AUGMENTATIVE	Olağan niteliğin üzerinde olduğunu belirtir: <i>simsiyah, çabucak, hemencecik.</i>
4.	BENZERLİK	SIMILATIVE	Benzerlik ilişkisi kurar: <i>çocuğu, yeşilimsi, sarımtırak.</i>
5.	BİRLİKTELİK	COMITATIVE	Ortaklık ilişkisi kurar: <i>adaş, arkadaş, yurttaş.</i>
6.	ÇOKEYLEMLİLİK	PLURACTIONALITY	Eylemin birçok yerde, zamanda ve eyleyen tarafından gerçekleştirildiğini belirtir: <i>uçuş-.</i>
7.	DIŞİLLİK	FEMALE	Dişil cinsiyet belirtir: <i>sahibe, müdire, kraliçe.</i>
8.	DÖNDÜRME	REVERSATIVE	Eylemin tersine çevrilmesini vurgular: <i>geri dön-, geri ver-, geri gönder-.</i>
9.	DÖNÜŞLÜLÜK	REFLEXIVE	Eylemden etkilenenin yine eylemi gerçekleştiren olduğunu belirtir: <i>ykan-, kurulan-, dövün-.</i>
10.	DURUM	STATIVE	Belirli bir durumda olduğunu belirtir: <i>güzellik, annelik, öğrencilik.</i>
11.	EDİNGENLİK	UNDERGOER	Eylemin yapanın bilgisi önemsenmeksizin gerçekleştirildiğini belirtir: <i>kırıl-, oynan-, çalın-.</i>
12.	ETTİRGENLİK	CAUSATIVE	Eylemin başkası tarafından gerçekleştirildiğini belirtir: <i>çıkart-, söylet-, aldır-.</i>
13.	EYLEM	ACTION	Eylemin gerçekleştirilmesini belirtir: <i>yıkım, görme, uçuş.</i>
14.	EYLEYEN	AGENT	Eylemi gerçekleştiren belirtir: <i>aşçı, koşucu, dalgıç.</i>
15.	İŞTEŞLİK	RECIPROCAL	Eylemin karşılıklı olarak gerçekleştirildiğini belirtir: <i>görüş-, tanış-, savaş-.</i>
16.	KARŞITLIK	PRIVATIVE	Karşılık, olumsuzluk ve yoksunluk ilişkisi kurar: <i>habersiz, uygunsuz, natamam.</i>
17.	KÖKEN	DWELLER	Belirli bir yerde bulunduğunu veya köken olarak o yerden geldiğini belirtir: <i>İstanbullu, kasabalı, sıcaklı.</i>
18.	KÖTÜLEŞTİRME	PEJORATIVE	Nitelik bakımından küçümsenme, aşağılanma, kötülenme belirtir: <i>dişlek, korkak, yaramaz.</i>
19.	KÜÇÜLTME	DIMINUTIVE	Olağan niteliğin altında olduğunu belirtir: <i>uzunca, kadıncağız, kediciik.</i>
20.	NİTELİK	QUALITY	Belirli bir niteliğin taşıdığını belirtir: <i>gülinç, keskin, yanıç.</i>
21.	SAĞLAMA	ORNATIVE	Belirli bir özelliğin kazandırıldığını belirtir: <i>tuzla-, kapla-, süsle-.</i>
22.	SONUÇ	RESULTATIVE	Eylemin sonucunu belirtir: <i>deney, düşünce, dolma.</i>

23.	SOYUTLAMA	ABSTRACTION	Soyut kavramlar oluşturur: <i>kuram</i> , <i>bilgi</i> , <i>inanç</i> .
24.	SÜREÇ	PROCESS	Belirli bir duruma evrimi belirtir: <i>karar-</i> , <i>hastalan-</i> , <i>güzelleş-</i> .
25.	SÜREKLİLİK	DURATIVE	Eylemin sürmesini vurgular: <i>süregel-</i> , <i>bakakal-</i> , <i>yapadur-</i> .
26.	TEKİLLEME	SINGULATIVE	Belirli bir topluluğun tek bir üyesini belirtir: <i>dilim</i> , <i>birim</i> , <i>yudum</i> .
27.	TEZLİK	SUBITIVE	Eylemin birdenbire gerçekleşmesini vurgular: <i>birdenbire kalk-</i> , <i>ansızın gel-</i> , <i>çıkagel-</i> .
28.	TOPLULUK	COLLECTIVE	Belirli bir türün bir araya gelerek oluşturduğu topluluğu belirtir: <i>kedigiller</i> , <i>damıştay</i> , <i>ailecek</i> .
29.	ÜSTANLAMLILIK	HYPERONYM	Ast üst ilişkisinde üstünlük belirtir: <i>üst kurul</i> , <i>başbakan</i> , <i>başöğretmen</i> .
30.	VARLIK	ENTITIY	Maddi dünyada var olan nesnelere belirtir: <i>bitki</i> , <i>yemek</i> , <i>tatlı</i> .
31.	YER	LOCATION	Eylemin gerçekleştirildiği yeri belirtir: <i>durak</i> , <i>mezarlık</i> , <i>buru</i> .
32.	YETERLİLİK	ABILITY	Eylemin gerçekleştirilebilir olduğunu belirtir: <i>okunaklı</i> , <i>sürdürülebilir</i> , <i>taşınır</i> .
33.	YİNELEME	ITERATIVE	Eylemin yinelenerek gerçekleştirildiğini vurgular: <i>itekle-</i> , <i>ovala-</i> , <i>bakın-</i> .
34.	ZAMAN	TEMPORAL	Zaman bilgisi katar: <i>günlük</i> , <i>sabahleyin</i> , <i>yazın</i> .

4. Türetme

Dünya dillerinde yaygın bir söz yapım yolu olarak *türetme* yöntemi; kökün veya gövdenin önüne (*önek*), içine (*içek*) ve/veya ardına (*sonek*) birtakım görevli birimler getirilerek sözlükbirim yapısında ses ve yazım bakımından niceliksel bir artırıma neden olmakla birlikte sözlükbirimin karşılık geldiği kavram alanında da niteliksel bir değişime yol açmaktadır. Dil dizgesinin biçimbilgisel olanaklarına göre bazı diller yalnızca tek tür biçimbirim kullanımına izin verirken bazıları ise birden çok türün işletilmesine olanak tanımaktadır. Örneğin Türkçenin özgün yapısında *göz-lük-çü-lük*, *sür-dür-ül-ebil-ir-lik*, *ses-le-t-im-sel* gibi örneklerde söz konusu olduğu üzere yalnızca son ek kullanımına yer verilirken İngilizcenin türetimsel biçimbilgisinde *un-fortun(e)-ate-ly*, *re-source-ful-ness*, *en-courage-ment* gibi örneklerde gerçek kılındığı üzere hem önek hem de son ek kullanımı göze çarpmaktadır (İmer ve ark., 2011, s. 247; Korkmaz, 1992, s. 153; Vardar, 2002, s. 201).

Esperanto, sözcükbilgisi ve dilbilgisi yönünden Hint Avrupa dillerine dayandırılarak oluşturulması bakımından *ardıl bir yapay dil (a posteriori conlang)* olarak değerlendirilmesine karşın birçok açıdan kendine özgü bir biçimbilgisine sahiptir (Koutny, 2015, s. 44). Yapısında barındırdığı biçimbirimlerin yoğunluğu ve işlevselliği göz önünde bulundurulduğunda -adlar ve önadlar arasında sayı ve durum bakımından uyumun bulunması, kökün/gövdenin yapısını değiştiren {-çj-} ve {-nj-} son eklerine sahip olması gibi birkaç istisna dışında (Piron, 1991)-

tipolojik açıdan *bitişken bir dil (agglutinative language)* olarak sınıflandırılır (Wells, 1989, akt. Gledhill, 2000, s. 38-41). Esperanto'nun bitişkenlik konusunda ulaşabileceği boyutlar, sosyal medya platformlarında şaka malzemesi olarak kullanılan *malsanulejestrinaĉo* “berbat bir kadın hastane müdürü” örneğinde görülebilmektedir (McGlinch, 2021).

Tablo 2: “Malsanulejestrinaĉo” Sözlükbiriminin Biçimbilgisel Çözümlemesi							
malsanulejestrinaĉo “berbat bir kadın hastane müdürü”							
{mal-}	{san(a)}	{-ul(o)}	{-ej(o)}	{-estr(o)}	{-in(o)}	{-aĉ(o)}	{-o}
KARŞITLIK	“sağlıklı”	NİTELİK KİŞİ	YER	EYLEYEN YÖNETİCİ	DİŞİLLİK	KÖTÜLEŞTİRME	AD

Yalın durumda bulunan bir sözlükbirimin türü son harfine bakılarak saptanabilmektedir. Her bir kökün gerçekleşebilmesi için üzerine sözlüksel ulamını belirtecek bir biçimbirim olarak gövde konumuna geçmesi zorunlu bir davranıştır. Bu doğrultuda Zamenhof tarafından *Fundamento [Temel]* (1905)’te açıklandığı üzere adlar {-o} (bk. *ikinci kural*), önadlar {-a} (bk. *üçüncü kural*), belirteçler {-e} (bk. *yedinci kural*), eylemler ise {-i} (bk. *altıncı kural*) soneklerini almaktadır. Kuramsal olarak {mort(i)} şeklinde tasarlanan bir kök; üzerine sözlüksel ulam belirten farklı türden biçimbirimler aldığı *morto* “ölüm”, *morta* “ölü”, *morte* “ölu olarak” ve *morti* “ölmek” şeklinde gövde yapıları oluşturarak gerçek kılınmaktadır. Esperanto’nun biçimbirim eklemleme düzeneği, kök üzerine -varsa öteki yapı ek(ler)inin ardından- tasarlanan sözlükbirimin türüne göre ilgili ulamsal biçimbirimin iliştilmesi şeklinde bir sıra izlemektedir. Örneğin *patro* “baba” sözlükbirimine {-ec(o)} “+IXk” biçimbirimini getirebilmek için öncelikle {patr(o)} köküne inilmesi, ardından {patrec(o)} gövdesi kurgulanarak *patreco* “babalık” türetiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

4.1. Sonekleme

Türetme yöntemi, işlettiği bağımlı biçimbirim türüne göre alt kollara ayrılmaktadır. Biçimbirimin kök veya gövde yapısının ardına sonek olarak bitişmesi durumunda *sonekleme (suffixation)* işlemi söz konusudur (Crystal, 2008, s. 464). Wennergren (2005, s. 540-588) tarafından *resmî ekler* olarak sınıflandırılan {-aĉ-}, {-ad-}, {-aĵ-}, {-an-}, {-ar-}, {-ĉj-}, {-ebl-}, {-ec-}, {-eg-}, {-ej-}, {-em-}, {-end-}, {-er-}, {-estr-}, {-et-}, {-id-}, {-ig-}, {-iĝ-}, {-il-}, {-in-}, {-ind-}, {-ing-}, {-ism-}, {-ist-}, {-nj-}, {-obl-}, {-on-}, {-op-}, {-uj-}, {-ul-} ve {-um-} şeklinde toplamda 31 adet sonek ilgili başlıklar altında ele alınmıştır.

4.1.1. {-aĉ-}

Biçim-anlambilgisel olarak KÖTÜLEŞTİRME işlevini yerine getiren {-aĉ-} soneki; ister ad (1), ister önad (2), isterse de eylem (3) olsun sözlüksel ulam ayrımı gözetmeksizin ardına bitiştiği kökün/gövdenin ulamında herhangi bir değişikliğe yol açmadan güzellik, uygunluk,

sağlamlık gibi niteliksel özelliklerinde azalma yaşanmasına neden olarak yeni sözlükbirimler oluşturmaktadır (Gledhill, 2000, s. 74; Kellerman, 2008, s. 254; Wennergren, 2005, s. 540).

1. *domaĉo* “yıkık dökük ev” < *dom(o)* “ev” (RV): *Kiel longe ankoraŭ tiu malnova domaĉo staros ĉi tie ĉe la strato [...]?* “Bu eski püskü, yıkık dökük ev daha ne kadar burada sokakta [...] duracak?” (FdA2).
2. *molaĉa* “yeterli sertlikte olmayan” < *mol(a)* “yumuşak” (RV): *[...] kaj la tero estis molaĉa kaj glita pro falintaj folioj.* “[...] ve toprak düşen yapraklardan dolayı yumuşak ve kaygandı.” (IŜU).
3. *skribaĉi* “kargacık burgacık yazmak” < *skrib(i)* “yazmak” (RV): *La doktoro skribaĉis recepton, [...]* “Doktor okunaksız bir reçete yazdı, [...]” (ĈL).

4.1.2. {-ad-}

Birincil işlevi olarak eylem soylu köklere/gövdelere gelerek EYLEM ADLARI (4) ve SÜREKLİLİK veya YİNELEME EYLEMLERİ (5) oluşturan {-ad-} sonekinin bir iki örnekte kahraman adına getirilerek söz konusu kahramanın başından geçen olağanüstü olayların anlatıldığı destanın adlandırılması için de ayrıca işe koşulduğu görülmektedir (6) (Gledhill, 2000, s. 74-75; Kellerman, 2008, s. 199-200; Wennergren, 2005, s. 540-542).

4. *kantado* “(şarkı, ilahi, marş vb.) söyleme, okuma” < *kant(i)* “(şarkı, ilahi, marş vb.) söylemek, okumak” (RV): *Tradicia festivalo finiĝas per la kantado de la himno.* “Geleneksel festival, ulusal marşın okunmasıyla sona erer.” (AeM2).
5. *vizitadi* “sık sık veya düzenli olarak ziyaret etmek” < *vizit(i)* “ziyaret etmek” (RV): *De tiu tempo ili vizitadis ŝin ĉiun nokton, [...]* “O günden sonra onu her gece ziyaret edip durdular, [...]” (FK2).
6. *Eneado* “Aeneas Destanı” < *Ene(o)* “Aeneas²” (PIV): *[...] kaj sendube li lernis Eneadon parkere, [...]* “[...] ve kuşkusuz Aeneas Destanı’nı ezbere öğrenmişti, [...]” (IMdJA).

4.1.3. {-aĵ-}

Soyutlaştırma görevini üstlenen {-ec-} biçimbiriminin karşıtı olarak {-aĵ-} soneki (Wennergren, 2005, s. 542-544); kök/gövde konumundaki adın (7), önadın (8) veya eylemin (9) karşılık geldiği kavramın nesnesi, çıktısı, ürünü niteliğinde SONUÇ ADLARI türetmektedir (Gledhill, 2000, s. 75; Kellerman, 2008, s. 207-208).

7. *bovaĵo* “sığır eti” < *bov(o)* “sığır” (RV): *Sed mi ne tre amas bovaĵon, ĝi ne estas sufiĉe suka.* “Fakat sığır etini çok sevmiyorum, yeterince sulu değil.” (EF).
8. *novaĵo* “haber” > *nov(a)* “yeni” (RV): *Via princa moŝto, mi povas raporti al vi novaĵojn.* “Prens hazretleri, size bildirmem gereken haberlerim var.” (H).

2 Homeros’un kaleme aldığı *İlyada* adlı destanda Troya Savaşı’nın kahramanlarından biri olarak anlatılan Aeneas, tanrıça Afrodite ile ölümlü Ankhises’in oğlu olmakla birlikte Roma hanedanının kurucusu olarak görülmektedir (Akdeniz ve Çokbankir Şengül, 2023).

9. *konstruaĵo* “yapı, bina” < *konstru(i)* “inşa etmek” (RV): *Kia stranga konstruaĵo, ekkriis la grafino.* “Ne tuhaf bir bina!’ diye haykırdı kontes.” (KdP).

4.1.4. {-an-}

Yalnızca ad ulamından köklere/gövdelere bitişebilme özelliği gösteren {-an-} soneki; genel bağlamda TEKİLLEME, KÖKEN ve EYLEYEN ulamlarında türetimlerde bulunmasına karşın özel bağlamlarda birinci ulam üzerinden herhangi bir örgütlenme çatısı altında bulunan kimseleri belirten ÜYE ADLARI (10); ikinci ulam üzerinden şehir, bölge, ülke vb. sınırları içerisinde ikamet eden veya kendilerini buralara ait hisseden kimseleri belirten YERLİ ADLARI (11), üçüncü ulam üzerinden de birini, bir görüş, öğreti veya inancı destekleyen kimseleri belirten DESTEKÇİ ADLARI oluşturmaktadır (12) (Gledhill, 2000, s. 75; Kellerman, 2008, s. 132-133; Wennergren, 2005, s. 544-545).

10. *policano* “polis memuru” < *polic(o)* “polis teşkilatı” (RV): *La policano rigardas sian brakhorloĝon.* “Polis, saatine bakar.” (KkBeB).
11. *Parizano* “Parisli” < *Pariz(o)* “Paris” (RV): *Parizanoj nun estas aparte ĝentilaj kaj bonvolemaj.* “Parisliler, artık özellikle kibar ve nazik.” (IMDeE2).
12. *kristano* “Hristiyan” < *Krist(o)* “İsa” (RV): “*Ĉu vi estas kristano?*” *li demandis.* ““Hristiyan mısın(ız)?” diye sordu.” (İŞU).

4.1.5. {-ar-}

Biçimsel yapısında yalnızca ad ulamından köklerin/gövdelerin ardına bitişebilme kısıtı barındıran {-ar-} soneki, türdeş varlıkların birleşerek oluşturduğu insan veya nesne öbeklerini belirten TOPLULUK ADLARI türetme görevini üstlenmektedir (Gledhill, 2000, s. 75-76; Kellerman, 2008, s. 119; Wennergren, 2005, s. 545-546).

13. *arbaro* “orman” < *arb(o)* “ağaç” (RV): *Baldaŭ la kaprino revenis el la arbaro.* “Çok geçmeden keçi ormandan geri döndü.” (EF).
14. *ŝiparo* “filo” < *ŝip(o)* “gemi” (RV): *Ili kunmetas grandegan ŝiparon en Gaŭlujo.* “Galya’da devasa bir filo kuruyorlar.” (İŞU).
15. *vortaro* “sözlük” < *vort(o)* “sözcük” (RV): *Li ne kredis, ke sufiĉas gramatiko kaj vortaro por vivigi lingvon.* “Dilbilgisi ve sözlüğün bir dili canlandırmak için yeterli olduğuna inanmıyordu.” (VdZ).

4.1.6. {-ĉj-}

Biçimbirimlerinin kök/gövde yapısında herhangi bir değişikliğe neden olmaması bakımından Esperanto’nun bitişken bir dil olarak sınıflandırılmayacağı görüşünün istisnası olarak {-nj-} biçimbirimiyle birlikte öne sürülen {-ĉj-} soneki, ardına eklendiği kökün/gövdenin sesbirimsel niceliğinde yitim(ler)in gerçekleşmesine yol açmaktadır (Gledhill, 2000, s. 41). Derin yapısında ERİLLİK anlambirimi barındıran ad ulamından köklere/gövdelere getirilen

görevli birim, söz konusu kökün/gövdenin -sesletim güçlüğü oluşturmayacak şekilde- bir veya birkaç sesleminin tutulup geri kalanların kök/gövde yapısından atılmış biçimine bitiştirilerek <yakınlık>, <içtenlik>, <sevgi> gibi edimsel işlevleri³ yerine getiren KÜÇÜLTME yapıları oluşturmaktadır (Kellerman, 2008, s. 254; Wennergren, 2005, s. 540).

16. *fraĉjo* “kardeşliğim, abicğim” < *frat(o)* “(erkek) kardeş, ağabey” (RV): *Imagu, Oskarĉjo, lo cikoni alportit por vi fraĉjon.* “Düşünsene Oskarcık, leylek sana bir kardeşçik getiriyormuş.” (AeM1).
17. *Miĉjo* “Mikaelocuğum” < *Mikael(o)* “Mikaelo” (RV): *Kiel plaĉas al vi, Miĉjo, la novaj kurtenoj?* “Yeni perdeleri beğendin mi, Mikaelocuğum?” (M).
18. *paĉjo* “babacığım” < *patr(o)* “baba” (RV): *Ne mirinde, ke ankaŭ paĉjo estas iel kruela!* “Babacığın da bu kadar acımasız olmasına şaşmamalı.” (FSMI).

4.1.7. {-ebl-}

Eylem köklerinden/gövdelerinden YETERLİLİK belirten önadlar türeten {-ebl-} soneki, kökün/gövdenin yapısına örtük bir EDİLGENLİK bilgisi işleyerek eylemin karşılık geldiği olgunun gerçekleştirilmesinin olanaklar veya olasılıklar dahilinde olduğunu bildirmektedir (Gledhill, 2000, s. 76; Kellerman, 2008, s. 149-150; Wennergren, 2005, s. 546-547).

19. *komprenebla* “anlaşılır” < *kompren(i)* “anlamak” (RV): *Mi esperas, ke mia analizo estas klara kaj komprenebla.* “Umarım analizim açık ve anlaşılırdır.” (K).
20. *legebla* “okunaklı” < *leg(i)* “okumak” (PIV): *Ĉu tio estas sufiĉe legebla?* “Yeterince okunaklı mı?” (IdO).
21. *manĝebla* “yenebilen” < *manĝ(i)* “yemek” (PIV): *Ilij boatanaroj plonĝas en akvon kaj ekkolektas la manĝeblajn fiŝojn, [...]* “Tekne mürettebatları, suya dalıp yenebilen balıkları toplarlar, [...]” (IMDeE6).

4.1.8. {-ec-}

Gledhill (2000, s. 76) tarafından köküne/gövdesine soyut bir nitelik kazandırdığı belirtilen {-ec-} soneki, ana işlevi olarak ad (22) veya önad (25) ulamından köklere/gövdelere “... olma durumu” anlamı katması bakımından DURUM ADLARI oluşturmasının yanı sıra SOYUTLAMA (23) ve ZAMAN (24) işlevlerini de yerine getirdiği görülmektedir. Yine ad (26) kökleri/gövdeleri üzerinden türemiş biçimlerinde “+(y)A benzeyen, +(y)X andıran, ... gibi” anlamlarının öne çıktığı BENZERLİK ÖNADLARI türetimlerinde de işletilmektedir (Kellerman, 2008, s. 184; Wennergren, 2005, s. 547-550).

22. *amikeco* “arkadaşlık” < *amik(o)* “arkadaş” (RV): *Donacetoj subtenas amikecon.* “Ufak hediyeler arkadaşlığı destekler.” (PE).
23. *justeco* “adalet” < *just(a)* “adil” (RV): *Ĉio estas farata laŭ rajto kaj justeco.* “Her şey hak ve hukuka uygun olarak yapılır.” (IBdIV).

3 Dildeki küçültme yapılarının edimsel işlevleri konusu için ayrıca bk. Sarı (2020).

24. *juneco* “gençlik dönemi” < *jun(a)* “genç” (RV): *Dum la tuta juneco li fervore legis la novajn verkojn de Tolstoj*. “Gençliği boyunca Tolstoy’un yeni eserlerini hevesle okurdu.” (VdZ).
25. *libereco* “özgürlük” < *liber(a)* “özgür” (RV): *La gazetara libereco meritas defendon*. “Basının özgürlüğü savunulmalıdır.” (IMDeE2).
26. *silkeca* “ipeksi” < *silk(o)* “ipek” (RV): *Li estis vestita per malstreĉa, faldoriĉa vestaĵo el silkecaj ŝtofoj*. “İpeksi kumaşlardan yapılma rahat, pileli bir kıyafet giymişti.” (MA).

4.1.9. {-eg-}

Biçimbilgisel özelliği olarak köküne/gövdesine bitişme sürecinde herhangi bir ulam ayrımında bulunmayan {-eg-} sonekinin dil dizgesi içerisinde adların (27), önadların (28) ve eylemlerin (29) üzerine gelerek oluşturduğu sözlükbirim örnekleri bulunmaktadır. Söz konusu sözlükbirimler; bitiştikleri köklere/gövdelere boyutsal olarak [+büyük], niteliksel olarak [+güçlü], içeriksel olarak [+yoğun] şeklinde anlambirimsel bilgiler yüklemeleri bakımından dilin sözvarlığına BÜYÜLTME yapıları kazandırmak için kullanılmaktadır (Gledhill, 2000, s. 76; Kellerman, 2008, s. 115; Wennergren, 2005, s. 551).

27. *urbego* “metropol” < *urb(o)* “şehir” (RV): *La urbego suferas pro grandaj trafikaj problemoj kaj malbona ekologio*. “Metropol, büyük trafik sorunları ve kötü bir ekolojiden yana can çekmektedir.” (AeM2).
28. *bonega* “harika” < *bon(a)* “iyi” (PIV): *Mi havas bonegan ideon*. “Harika bir fikrim var.” (PkF).
29. *kriegi* “haykırmak” < *kri(i)* “bağırarak” (PIV): *Ŝi kriegis, blasfemojn, krudajn vortoĵn ĵetis al mi [...]* “Bağırıyor çağırıyor, küfürler, kaba sözler savurdu bana [...].” (IGA).

4.1.10. {-ej-}

Glendgill (2000, s. 76) ve Kellerman’ın (2008, s. 106) genel bağlamda YER olgusu bildiren sözlükbirimler türettiğini belirttikleri {-ej-} soneki; Wennergren’in çalışmasında (2005, s. 552-554) “belirli bir etkinliğin özellikle gerçekleştirildiği yer” tanımı üzerinden *eylem yerleri (agejoj)* (30), “belirli bir kişi, grup veya insan türünün çalışma, faaliyet gösterme, yaşama ve benzeri eylemler gerçekleştirdiği yer” tanımı üzerinden *kişi veya grup yerleri (loko por persono aŭ grupo)* (31), “bir şeyin saklandığı veya satıldığı yer” tanımı üzerinden de *depolar, dükkânlar (tenejoj, vendejoj)* (32) başlıkları altında inceliklerine inilerek ele alınmıştır.

30. *lernejo* “okul” < *lern(i)* “öğrenmek” (RV): *Eĉ la rusa lingvo jam trudiĝis devige en la lernejoj*. “Okullarda Rus dili bile çoktan zorunlu olarak dayatılıyordu.” (VdZ).
31. *ministrejo* “bakanlık” < *ministr(o)* “bakan” (RV) [...] li [...] kaj malsupreniras la ŝtuparon por aliri al la *ministrejo*. “[...] ve bakanlığa ulaşmak için merdivenlerden iniyor.” (IdO).
32. *viandejo* “kasap dükkânı” < *viand(o)* “et” (RV): *Virino estas ĉe viandejo*. “Kadın kasaptadır.” (IoE).

4.1.11. {-em-}

Ağırlıklı olarak eylem çıkışlı bir biçimbirim olmasının yanı sıra birkaç örnekte ad köklerine/gövdelerine de bitişebildiği görülen {-em-} soneki; kökün/gövdenin karşılık geldiği kavrama karşı EĞİLİM (33), YETKİNLİK (34), YETERLİLİK (35) gibi işlevleri yerine getirerek NİTELİK ÖNADLARI türetmektedir (Gledhill, 2000, s. 76; Kellerman, 2008, s. 176; Wennergren, 2005, s. 554-555).

33. *aliseksema* “heteroseksüel” < *la alia seks(o)* “öteki cinsiyet” (RV): *Precipe por aliseksemaĵ homoj, en la rilatoj inter virinoj kaj viroj.* “Özellikle heteroseksüel insanlar için, kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkilerde.” (K).

34. *mensogema* “yalancı” < *mensog(i)* “yalan söylemek” (RV): *Ĉu eblas ke la sama naturo estas filozofa kaj mensogema?* “Aynı doğanın felsefi ve yalancı olması mümkün mü?” (IRe).

35. *eksploğema* “patlayıcı” < *eksploğ(i)* “patlamak” (RV): *Eksplođema energio tie videble amasiĝis.* “Patlamak üzere olan bir enerji orada gözle görülür bir şekilde birikiyordu.” (ĈNKV).

4.1.12. {-end-}

Yukarıda işlenen {-abl-} biçimbiriminde de söz konusu olduğu üzere içerisinde işaretsiz bir EDİLGENLİK verisi saklı olan {-end-} soneki, eylem ulamından köklerin/gövdelerin ardına gelerek kökün/gövdenin karşıladığı işin gerçekleştirilmesinin gerekliliğini niteleyen NİTELİK ÖNADLARI yapmaktadır (Gledhill, 2000, s. 76-77; Wennergren, 2005, s. 556).

36. *farenda* “yapılacak” < *far(i)* “yapmak” (PIV): *La laboro farenda estis ĉiam volonte farata.* “Yapılacak iş, her zaman isteyerek yapıldı.” (KMS).

37. *pagenda* “ödenecek” < *pag(i)* “ödemek” (RV): *Kolektivaj mendoj estas pagendaĵ post la ricevo de la libroj.* “Toplu siparişler, kitapların teslim alınmasından sonra ödenecektir.” (IODe).

38. *respondenda* “yanıtlanacak” < *respond(i)* “yanıtlamak” (PIV): *Ĉi tiu demando ne estas respondenda.* “Bu soru yanıtlanmayacaktır.” (IODe).

4.1.13. {-er-}

Doğada bir bütün olarak bulunan varlıkların tek bir birimini karşılayacak sözlükbirimler oluşturmak için işletilen {-er-} soneki, anlambilgisel açıdan TEKİLLEME ulamının özelliklerini göstermektedir. Biçimbilgisel oluşumunda köklerin/gövdelerin de türemiş biçimlerin de ad ulamından sözlükbirimler oldukları görülmektedir (Gledhill, 2000, s. 77; Kellerman, 2008, s. 258; Wennergren, 2005, s. 556-557).

39. *akvero* “su damlası” < *akv(o)* “su” (RV): *La varmegaj akveroj gutadis al li rekte en la vizagon.* “Kaynar su damlaları doğrudan suratına damlıyordu.” (FdA1).

40. *neĝero* “kar tanesi” < *neĝ(o)* “kar” (RV): *Vi havas tiom da ŝanco kiel neĝero en infero.* “Cehennemdeki kar tanesi kadar şansın var.” (KMS).

41. *fajrero* “kıvılcım” < *fajr(o)* “ateş” (RV): *La plej malgranda fajrero estas sufiĉa por eksploğigi la pulvon.* “En ufak bir kıvılcım, barutu patlatmaya yeterlidir.” (DLdLI).

4.1.14. {-estr-}

Biçimbilim çalışmalarında “x eylemini gerçekleştiren kimse” şeklinde tanımlanan EYLEYEN ulamının bir türü olarak YÖNETİCİ ADLARI yapan {-estr-} soneki; kökteki/gövdedeki yer, kurum, kuruluş, örgüt, topluluk türünden oluşumların başındaki, yönetimindeki, denetimindeki kişileri karşılamak için işletilmektedir (Gledhill, 2000, s. 77; Kellerman, 2008, s. 234; Wennergren, 2005, s. 557).

42. *lernejestro* “okul müdürü” < *lernej(o)* “okul” (PIV): [...] *çar la lernejestro sin okupas je sia afero kun amo.* “[...] çünkü müdür işini aşkla yapmaktadır.” (DLdLI).

43. *şıpestro* “gemi kaptanı” < *şıp(o)* “gemi” (RV): *La şipanoj devas obei la şipestron.* “Mürettebat, kaptanın emirlerine uymalıdır.” (EdIFdE).

44. *urbestro* “vali” < *urb(o)* “şehir” (RV): *Şi estas la edzino de la urbestro.* “Kendisi valinin karısı olur.” (KkBeB).

4.1.15. {-et-}

Kellerman (2008, s. 180-181) tarafından BÜYÜLTME işlevli {-eg-} biçimbiriminin karşıtı olarak değerlendirilen {-et-} soneki, köküne/gövdesine bitişme sürecinde sözlüksel ulam ayrımı gözetmeksizin ve türetim işlemi sırasında kökün/gövdenin sözlüksel ulamında herhangi bir değişime neden olmaksızın addan ad (45), önaddan önad (46) ve eylemden eylem (47) şeklinde türetimlerde bulunmaktadır (Gledhill, 2000, s. 77; Wennergren, 2005, s. 557-558).

45. *libreto* “kitapçık” < *libr(o)* “kitap” (RV): *La unua libreto aperis en la rusa lingvo.* “İlk kitapçık, Rus dilinde çıktı.” (VdZ).

46. *beleŭta* “sevimli” < *bel(a)* “güzel” (RV): *Vi estas pli ol beleŭta, vi estas bela!* “Sen seviminin de ötesindesin, güzelsin!” (FdA2).

47. *pluveŭti* “çiselemek” < *pluv(i)* “(yağmur) yağmak” (RV): *Pluvis aŭ pluveŭtis dum tagoj kaj semajnoj.* “Günlerce ve haftalarca yağmur bir yağdı bir çiseledi.” (IeT).

4.1.16. {-id-}

İster hayvan (48), ister bitki (49), isterse de insan (50) olsun anlambilgisel yapısında [+canlı] bilgisini barındıran sözlükbirimlere bitişme gücü gösteren {-id-} son eki, köküne/gövdesine “+(n)Xn küçüğü, yavrusu ve/veya çocuğu” anlamlarını kazandırmaktadır (Gledhill, 2000, s. 77; Kellerman, 2008, s. 188; Wennergren, 2005, s. 558). Söz konusu biçimbirim; [+büyük], [+yaşlı], [+yetişkin] özellikleri gösteren kökler/gövdelere üzerinden [+küçük], [+genç], [+çocuk] ulamlarına evrilen türetimlere neden olması bakımından genel başlık olarak KÜÇÜLTME işlevini yerine getirmektedir.

48. *katido* “kedi yavrusu” < *kat(o)* “kedi” (RV): *Nun mi estas skribonta pri katido kaj malgranda knabineto.* “Şimdi bir kedi yavrusu ve küçük bir kız çocuğu hakkında yazacağım.” (M).

49. *plantido* “fide” < *plant(o)* “bitki” (RV): *Tio estas ja stranga plantido!* “Bu gerçekten tuhaf bir fide!” (FdA3).

50. *reĝido* “prens” < *reĝ(o)* “kral” (RV): *Mankas ja al ni la reĝido!* “Prensi özlüyoruz! (IRdB).

4.1.17. {-ig-}

Dilbilgisi kaynaklarında adlara (51), önadlara (52) ve eylemlere (53) ETTİRGENLİK bilgisi işlediği belirtilen {-ig-} soneki; adlara ve önadlara bitişmesi durumunda {-iĝ-} sonekinin ETTİRGEN biçimlerini oluşturma⁴, eylemlere bitişmesi durumundaysa köküne/gövdesine “+(n) Xn -mAsInI sağlamak” anlamı katarak geçişsiz eylemleri geçişli kılma ve geçişli eylemlerin de geçişlilik derecelerini artırma görevi görmektedir (Gledhill, 2000, s. 77-78; Kellerman, 2008, s. 195-196; Wennergren, 2005, s. 559-564).

51. *edzigi* “evlendirmek” < *edz(o)* “koca” (RV): *[...] ĉar estus tro ridinde edzigi princon kun filino de kristana sklavino.* “[...] çünkü prensi Hristiyan bir köyleyle evlendirmenin çok gülünç olacağını [...]” (IdO).
52. *faciligi* “kolaylaştırmak” < *facil(a)* “kolay” (RV): *Vi faciligas mian laboron.* “İşimi kolaylaştırıyorsun.” (ĈLVT).
53. *mortigi* “öldürmek” < *mort(i)* “ölmek” (RV): *Mortigu la reĝidon kaj revenu!* “Prensi öldür ve geri dön!” (FK2).

4.1.18. {-iĝ-}

Etkileşime girdiği kökün/gövdenin biçimbilgisel özelliklerine göre işlev yüklenen {-iĝ-} soneki, ardına bitiştiği adlara (54) ve önadlara (55) “... durumunu almak” anlamı katması bakımından SÜREÇ EYLEMLERİ oluşturmamasının yanı sıra geçişsiz eylemlere (56) BAŞLAMA⁵, geçişli eylemleseye (57) DÖNÜŞLÜLÜK bilgisi işlemektedir (Gledhill, 2000, s. 78; Kellerman, 2008, s. 211-212; Wennergren, 2005, s. 564-567).

54. *amikiĝi* “arkadaş olmak” < *amik(o)* “arkadaş” (RV): *Koniĝinte je tiu ĉi nobla homo, mi tuj amikiĝis je li.* “Bu asil adamla tanıştıktan sonra hemen onunla arkadaş oldum.” (DLdLI).
55. *ruĝigi* “kızmarmak” < *ruĝ(a)* “kırmızı” (RV): *Li paliĝis de timo kaj poste li ruĝiĝis de honto.* “Korkudan beti benzi attı ve sonra utançtan kızardı.” (EdIfdE).
56. *sidiĝi* “oturmak, oturur duruma geçmek” < *sidi* “oturmak, oturuyor olmak” (RV): *Ni sidiĝis kaj komencis fumi.* “Oturup sigara içmeye başladık.” (FK1).
57. *rompiĝi* “kırılmak” < *romp(i)* “kırmak” (RV): *Io rompiĝis en la koro Zamenhofa.* “Zamenhofa’nın kalbinde bir şeyler kırıldı.” (VdZ).

4 Bu duruma örnekler aşağıda sunulmuştur:

1. *edzigi* “evlenmek” karşısında *edzigi* “evlendirmek” < *edz(o)* “koca” (RV).

2. *faciligi* “kolaylaşmak” karşısında *faciligi* “kolaylaştırmak” < *facil(a)* “kolay” (RV).

5 Söz konusu sonek, sözlük tanımında köküne/gövdesine “-mAyA başlamak” anlamı katması bakımından {ek-} önekinin eşdeğeri olarak değerlendirilmektedir. Aralarındaki tek ayrımın {ek-} biçimbirimli sözlükbirimlerin edimbilgisel yapılarında [+ivedilik] veya [-beklendiklik] çağrışımları barındırması olduğu belirtilmektedir (Wennergren, 2005, s. 591).

4.1.19. {-il-}

Genel olarak eylem ulamından köklerin/gövdelerin ardına getirilen {-il-} soneki; kökün/gövdenin karşılık geldiği eylemi gerçekleştiren aracı (59) veya eylemin gerçekleştirilmesinde kullanılan aracı (60) veya organı (58) belirterek ARAÇ ADLARI oluşturmaktadır (Gledhill, 2000, s. 78; Kellerman, 2008, s. 65; Wennergren, 2005, s. 568-570).

58. *flugilo* “kanat” < *flug(i)* “uçmak” (RV): *Liaj flugiloj paraliziĝis*. “Kanatları tutuldu.” (PE).
59. *montrilo* “gösterge” < *montr(i)* “göstermek” (RV): [...] *ke la unua montrilo en la plej multaj malsanoj estas la lango* [...] “[...] çoĝu hastalığın ilk göstergesinin dil olduğunu [...]” (FK1).
60. *tranĉilo* “bıçak” < *tranĉ(i)* “kesmek” (RV): *Mi nur havis tranĉilon kaj pipon*. “Sadece bıçağım ve pipom vardı.” (RK).

4.1.20. {-in-}

Bitiştigi kökün/gövdenin ad ulamından olması gereken {-in-} soneki; ister [+insan] (62), (63), isterse de [-insan] (61) özelliği gösteren sözlükbirimlere gelerek köküne/gövdesine DİŞİLLİK girdisi işlemektedir (Gledhill, 2000, s. 78-79; Kellerman, 2008, s. 61; Wennergren, 2005, s. 571-572).

61. *bovino* “inek” < *bov(o)* “boğa” (RV): *Jes, sed la bovinon mi denove interŝanĝis kontraŭ ŝafo!* “Evet, ama yine ineği koyunla takas ettim.” (FdA4).
62. *sinjorino* “hanımefendi” < *sinjor(o)* “beyefendi” (RV): *Estas por mi ankaŭ plezuro fariĝi via konato, mia sinjorino!* “Sizinle tanışmak benim için de bir zevk, hanımefendi!” (FK1).
63. *virino* “kadın” < *vir(o)* “erkek” (RV): *Tio ĉi ekenuigis la virinon*. “Bu da kadını sıkımtı.” (FK1).

4.1.21. {-ind-}

Yalnızca geçişli eylem ulamından köklere/gövdelere bitişebilme gücü gösteren {-ind-} soneki, {-ebl-} ve {-end-} biçimbirimleriyle koşutluk oluşturacak şekilde köküne/gövdesine EDİLGENLİK bilgisiyle birlikte “-mAyA değer” anlamı katarak NİTELİK ÖNADLARI türetiminde işletilmektedir (Gledhill, 2000, s. 79; Kellerman, 2008, s. 141; Wennergren, 2005, s. 572-573).

64. *kredinda* “güvenilir” < *kred(i)* “inanmak” (RV): *Mi aŭdis tion ĉi de kredindaj personoj*. “Bunu güvenilir kimselerden duydum.” (DLdILI).
65. *leginda* “okunası” < *leg(i)* “okumak” (PIV): *Esperantio riĉiĝis per du novaj legindaj libroj*. “Esperanto okumaya değer iki yeni kitapla zenginleşmiştir.” (RE).
66. *ridinda* “gülünç” < *rid(i)* “gülmek” (RV): *Vi estas ridindaj, ŝi diris*. “Gülünçsün, dedi.” (IeT).

4.1.22. {-ing-}

Kök/gövde konumundaki [+somut] nitelikli nesneden tek bir örneğin bir bölümünün korunma, saklanma, muhafaza edilme gibi nedenlerle içine yerleştirilerek koyulduğu kılıf, kın, hazne ve benzeri şekillerde bulunabilen KAP ADLARI oluşturan {-ing-} soneki; genel bağlamda ARAÇ ADLARI türetme uğrunda işletilmektedir (Gledhill, 2000, s. 79; Kellerman, 2008, s. 217; Wennergren, 2005, s. 573-574).

67. *fingringo* “yüksük” < *fingr(o)* “parmak” (RV): *Por ne piki la fingron ĉe l’kudrado, oni portas fingrington.* “Dikiş yaparken parmağa batmaması için yüksük takılır.” (DLdLI).
68. *glavingo* “kılıç kını” < *glav(o)* “kılıç” (RV): [...], *kaj sur ĝi estis zonita glavo, kiu pendis en la glavingo [...]* “[...] ve onun da üstünde kınında asılı bir kılıç kuşanmıştı [...]” (MT).
69. *kandelingo* “şamdan” < *kandel(o)* “mum” (RV): *En la kandelingo sidis brulanta kandelo.* “Şamdanda yanan bir mum duruyordu.” (EdIFdE).

4.1.23. {-ism-}

Ardına bitiştigi ad ulamından kökün/gövdenin KİŞİ ADI olması durumunda “+(n)Xn öğretilerini izleme” (70), ÖZDEK ADI olması durumunda “+(n)Xn neden olduğu sağlık durumu” (71), DİL ADI olması durumunda “+(n)Xn özelliklerini gösterme” (72) şeklinde anlamlara bürünen {-ism-} soneki; biçim-anlambilgisel olarak SOYUTLAMA görevini yerine getirmektedir (Gledhill, 2000, s. 79; Wennergren, 2005, s. 574-575).

70. *marksismo* “Marksizm” < *Marks(o)* “(Karl) Marks” (RV): *Tiu soci-ekonomika fluo transiris la marksison.* “Bu sosyoekonomik akım, Marksizmin ötesine geçmiştir.” (IMDeE1).
71. *alkoholismo* “alkolizm” < *alkohol(o)* “alkol” (RV): *Alkoholismo estas unu el la eblaj kialoj por la granda nombro de sinmortigoj.* “Alkolizm, çok sayıda intiharın olası nedenlerinden bir tanesidir.” (K).
72. *anglismo* “Anglisizm” < *angl(o)* “İngiliz” (PIV): *Eble estas konsekvenco de tro da anglismo.* “Belki de çok fazla Anglisizmin bir sonucudur.” (AeM2).

4.1.24. {-ist-}

Anlamsal ulam olarak EYLEYEN ADLARI türetiminde işletilen {-ist-} soneki; kökün/gövdenin karşılık geldiği kavramı uzman (73) veya meslek (74) olarak gerçekleştiren kimseleri belirtmenin yanı sıra düşünbilimsel öğretileri, düşünme biçimlerini, görüş topluluklarını karşılama görevini üstlenen {-ism-} biçimbirimi karşısında bunların destekçisi (75) olan kişileri adlandırmak için de işe koşulmaktadır (Gledhill, 2000, s. 79-80; Kellerman, 2008, s. 160; Wennergren, 2005, s. 575-577).

6 Başka bir dil dizgesi içerisinde İngiliz diline özgü kullanımların işletilmesi durumu (MW, t.y.).

73. *artisto* “sanatçı” < *art(o)* “sanat” (RV): *La juna artisto mortis antaŭ kelke da tagoj!* “Genç sanatçı, birkaç gün önce yaşamını yitirdi.” (FdA1).
74. *laboristo* “işçi” < *labor(i)* “çalışmak” (RV): *Ĉu la alia laboristo estis kun vi?* “Diğer işçi seninle miydi?” (ĈVKĈ).
75. *respublikisto* “cumhuriyetçi” < *respublik(o)* “cumhuriyet” (RV): [...], *la katolikoj/respublikistoj akuzas la protestantajn najbarojn [...]*. “[...] Katolikler/Cumhuriyetçiler de Protestan komşularını [...] suçlarlar.” (AeM1).

4.1.25. {-nj-}

Eklemlenme sürecinde sergilediği davranışlar bakımından {-êj-} biçimbirimi ile koşutluk oluşturan {-nj-} soneki (Gledhill, 2000, s. 41), biçim-anlambilgisel yapılarında ister örtük, isterse de açık olarak DİŞİLLİK bilgisi barındıran KİŞİ ADLARI (76), AKRABA ADLARI (77), AİLE BİREYLERİ (78) kategorilerine mensup sözlükbirimlere <sevgi>, <içtenlik>, <yakınlık> gibi edimbirimler kazandırmaktadır (Kellerman, 2008, s. 265; Wennergren, 2005, s. 578).

76. *Manjo* “Mariocuğum” < *Mari(o)* “Mario” (RV): [...], *tamen oni ankoraŭ vokas ilin Peĉjo kaj Manjo*. “[...], ancak hâlâ onlara Peterciğim ve Mariocuğum diyorlar.” (DLdLI).
77. *onjo* “teyzeciğim, halacığım” < *onklin(o)* “teyze, hala” (RV): *Iu knabeto ĉe la apuda tablo evidente tediĝas dum onjoj legas leteron*. “Teyzecikler mektup okurken yan masadaki küçük çocuk besbelli sıkılıyor.” (OsIP).
78. *panjo* “anneceğim” < *patrin(o)* “anne” (RV): *Malfermu, karaj infanoj, via panjo alportis ion por ĉiu*. “Açın sevgili çocuklar, anneciğiniz herkese bir şeyler getirdi.” (EF).

4.1.26. {-obl-}

Köküne/gövdesine karşılık geldiği sayısal değerle çarpılma anlamı katan {-obl-} soneki, biçimbilgisel niteliklerine göre (81)’deki örneğin istisna oluşturması dışında yalnızca sayı ulamından sözlükbirimlere (79), (80) bitişebilme kısıtı göstererek BÜYÜLTME ana başlığı altında ÇARPIM ÖNADLARI yapmaktadır (Gledhill, 2000, s. 80; Kellerman, 2008, s. 172; Wennergren, 2005, s. 578-579).

79. *duobla* “1. iki kat, 2. ikili” < *du* “iki” (RV): *La malliberejon ĉirkaŭis efektive duobla vico da soldatoj*. “Hapishane aslında çift sıra askerle çevrilmişti.” (QV).
80. *kvarobla* “1. dört kat, 2. dörtlü” < *kvar* “dört” (PIV): [...]: *la Okcident-Germana ekonomio estis kvarobla ol tiu de la Orient-Germana, [...]* “[...] Batı Almanya’nın ekonomisi, Doğu Almanya’nın dört katıydı.” (IMDeE5).
81. *multobla* “çoklu” < *mult(a)* “çok” (PIV): *Tio signifus multoblan kalkulon de la sama afero*. “Bu, aynı şeyin birden çok sayılması anlamına gelir.” (AeM).

4.1.27. {-on-}

Kök/gövde olarak temel sayıların üzerine gelen {-on-} soneki, köküne/gövdesine “+DA bir” anlamı katarak KÜÇÜLTME ana başlığı altında KESİR ADLARI oluşturmaktadır. Birincil işlevi adlar türetmek olmasına karşın *duono* “(ad) yarı, yarım” > *duona* “(önad) yarı, yarım” > *duone* “(belirteç) yarı yarıya” (PIV) örneklerinde söz konusu olduğu üzere ad türetimleri üzerinden önadla belirteç türetiminde de bulunmaktadır (Gledhill, 2000, s. 80; Kellerman, 2008, s. 153-154; Wennergren, 2005, s. 579-581).

82. *duono* “yarım” < *du* “iki” (RV): *En duono da minuto ĉio estos en ordo, sinjoro!* “Yarım dakikaya her şey düzelecek, beyefendi!” (IBdIV).
83. *centono* “yüzde bir” < *cent* “yüz” (RV): *Kaj li publikigis nur centonon el tio, kion li malkovris.* “Ve keşfettiklerinin yalnızca yüzde birini yayımladı.” (ĈLVT).
84. *milono* “binde bir” < *mil* “bin” (PIV): [...] *la biletoj perdas ĉiusemajne milionon de sia valoro, [...]* “[...]: Banknotlar her hafta değerlerinin binde birini kaybediyor, [...] (IMDeE5).

4.1.28. {-op-}

Dil dizgesinin sayma sistemindeki temel sayılarla kullanılan başka bir biçimbirim olarak {-op-} soneki; türemiş biçiminde ikili bir kavrama gönderme yapması durumunda BİRLİKTELİK (85), ikiden çok olarak bulunan bir kavrama karşılık gelmesi durumundaysa da TOPLULUK (86) işlevini yerine getiren belirteçler oluşturmaktadır. Sayılarla etkileşime girmesinin yanı sıra soru bildiren sözlükbirimlere de eklendiği görülmektedir (85) (Gledhill, 2000, s. 80; Kellerman, 2008, s. 244; Wennergren, 2005, s. 581-582).

85. *duope* “ikisi birlikte” < *du* “iki” (RV): *Duope ni trauros la tutan mondon.* “Birlikte tüm dünyayı dolaşacağız.” (EF).
86. *triope* “üçü birlikte” < *tri* “üç” (RV): *Duope, triope kaj en malgrandaj karavanoj venas homoj [...]* “İnsanlar; ikili, üçlü ve küçük karavanlar hâlinde [...] geliyorlar.” (VV).
87. *kiomope* “kaç kişi, kaç tane” < *kiom* “kaç” (RV): *Kiomope ni estas? “Kaç kişiyiz?”* (IRa).

4.1.29. {-uj-}

Yukarıda incelenen {-ing-} biçimbirimi ile karşılaştırıldığında {-uj-} soneki, türdeş birden çok nesneyle doldurulan kapları anlatması bakımından ARAÇ ADLARI (88) oluşturmakta işletilmektedir. Bir nesnenin bolca bulunduğu yer benzetmesi üzerinden *x-arbo* “x-ağacı” birleşikleri yerine YEMİŞ karşılığı köklerden/gövdelerden söz konusu yemişin yetiştiği AĞAÇ adları (89), *y-lando* “y-ülkesi” birleşikleri yerine ULUS karşılığı köklerden/gövdelerden söz konusu ulusun yaşadığı ÜLKE adları (90) yapması bakımından da ayrıca VARLIK ve YER ulamının gereklerini yerine getirmektedir (Gledhill, 2000, s. 80; Kellerman, 2008, s. 168; Wennergren, 2005, s. 582-583).

88. *monujo* “cüzdan” < *mon(o)* “para” (RV): *Jes, ĝi sidis en mia monujo.* “Evet, cüzdanımda duruyordu.” (IdO).
89. *pomujo* “elma ağacı” < *pom(o)* “elma” (RV): *Ĉu vi vidas la pomujon ĉe la fino de herbejo?* “Çayırının sonundaki elma ağacını görüyor musun?” (KkBeB).
90. *Turkujo* “Türkiye” < *turk(o)* “Türk” (RV): *La prezidanto ellaboris kun Turkujo politikan kaj ekonomian aliancon [...]* “Cumhurbaşkanı, Türkiye ile siyasi ve iktisadi bir ittifak kurdu [...]

4.1.30. {-ul-}

Ad (91), önad (92) veya eylem (93) soylu kökün/gövdenin belirttiği kavramı NİTELİK olarak taşıyan KİŞİ ADLARI yapımında kullanılan {-ul-} soneki; *mamuloj* “memeliler” < *mem(o)* “meme(ø)” (RV), *rampuloj* “sürüngenler” < *ramp(i)* “sürün(mek)” (RV), *ronĝuloj* “kemirgenler” < *ronĝ(i)* “kemir(mek)” (RV) örneklerinde söz konusu olduğu üzere *-uloj* şeklinde gerçekleştirilen ÇOĞUL biçimleriyle TÜR ADLARI oluşturma uğruna kullanılması bakımından da TOPLULUK ulamı kapsamında anlamsal özellikler taşımaktadır (Gledhill, 2000, s. 80; Kellerman, 2008, s. 124; Wennergren, 2005, s. 583-586).

91. *ĝibulo* “kambur kimse” < *ĝib(o)* “1. hörgüç, 2. kambur” (RV): *Plejparto de ili fariĝis ĝibuloj kaj silikozuloj.* “Çoğu kambur oldu ve silikoza yakalandı.” (AeM).
92. *malsanulo* “hasta kimse” < *malsan(a)* “hasta olan” (PIV): *La nokto estis malbona por la malsanulo.* “Gece, hasta için kötü geçmişti.” (KdP).
93. *vivulo* “canlı” < *viv(i)* “yaşam” (RV): *[...] la nombro de la formikoj tutmonde estas pli granda ol tiu de ĉiuj aliaj vivuloj.* “[...] dünya çapındaki karınca sayısının diğer tüm canlılardan daha fazla olduğu [...]

4.1.31. {-um-}

Gledhill (2000, s. 81) tarafından türetim çıktısında “ulamsız (uncategorized)” olarak adlandırılan {-um-} soneki, joker bir biçimbirim konumunda türlü işlevleri yerine getirerek yeni sözlükbirimler oluşturmak amacıyla kullanılmaktadır. Üzerine {-um-} biçimbirimi alan sözlükbirimler incelendiğinde kökteki/gövdedeki kavramın karşılanmasının anlatıldığı SAĞLAMA EYLEMLERİ (94), sayının taban olarak işletilmesinin anlatıldığı NİTELİK ÖNADLARI (95), vücut bölümünün üzerine denk gelen giyecek bölümünün anlatıldığı ARAC ADLARI (96) gibi anlamsal ulam öbeklenmeleri oluşturduğu görülmektedir (Gledhill, 2000, s. 81; Kellerman, 2008, s. 251; Wennergren, 2005, s. 586-588).

94. *aerumi* “havalandırmak” < *aer(o)* “hava” (RV): *[...], volante aerumi sian ĉambrom antaŭ la dormado.* “[...] uyumadan önce odasını havalandırmak isteyerek [...]
95. *duuma* “ikili tabanda” < *du* “iki” (RV): *Oni scias nur, ke ĝi ne estas absolute fiksa afero kaj duuma sistemo.* “Tamamen sabit bir şey olmadığı, ikili bir sistem olduğu biliniyor yalnızca.” (K).

96. *kolumo* “yaka” < *kol(o)* “boyun” (RV): *Liaj kravato kaj kolumo ne estis tre puraj kaj ne bone amelumitaj.* “Kravatı ve yakası pek temiz değildi ve iyi kolalanmamıştı.” (MA).

Yukarıda ilgili başlıklar altında ayrıntılı olarak ele alınan soneklerin sergiledikleri biçimbilgisel ve anlambilgisel özellikler aşağıdaki tabloda özetlenerek sunulmuştur.

Tablo 3. Soneklerin Biçim-Anlambilgisi			
Sıra	Sonek	Biçimbilgisi	Anlambilgisi
1.	{-aĉ-}	AD > AD ÖNAD > ÖNAD EYLEM > EYLEM	KÖTÜLEŞTİRME
2.	{-ad-}	EYLEM > AD	EYLEM
		EYLEM > EYLEM	SÜREKLİLİK/YİNELEME
3.	{-aĵ-}	AD/ÖNAD/EYLEM > AD	SONUÇ
4.	{-an-}	AD > AD	TEKİLLEME KÖKEN EYLEYEN
5.	{-ar-}	AD > AD	TOPLULUK
6.	{-ĉj-}	AD > AD	KÜÇÜLTME
7.	{-ebl-}	EYLEM > ÖNAD	EDİLGENLİK + YETERLİLİK
8.	{-ec-}	AD/ÖNAD > AD	DURUM SOYUTLAMA ZAMAN
		AD > ÖNAD	BENZERLİK
9.	{-eg-}	AD > AD ÖNAD > ÖNAD EYLEM > EYLEM	BÜYÜLTME
10.	{-ej-}	AD/EYLEM > AD	YER
11.	{-em-}	AD/EYLEM > ÖNAD	NİTELİK
12.	{-end-}	EYLEM > ÖNAD	EDİLGENLİK + NİTELİK
13.	{-er-}	AD > AD	TEKİLLEME
14.	{-estr-}	AD > AD	EYLEYEN
15.	{-et-}	AD > AD ÖNAD > ÖNAD EYLEM > EYLEM	KÜÇÜLTME
16.	{-id-}	AD > AD	KÜÇÜLTME
17.	{-ig-}	AD/ÖNAD > EYLEM	SÜREÇ + ETTİRGENLİK
		EYLEM > EYLEM	ETTİRGENLİK
18.	{-iĝ-}	AD/ÖNAD > EYLEM	SÜREÇ
		EYLEM > EYLEM	BAŞLAMA DÖNÜŞLÜLÜK
19.	{-il-}	EYLEM > AD	ARAÇ
20.	{-in-}	AD > AD	DIŞİLLİK
21.	{-ind-}	EYLEM > ÖNAD	EDİLGENLİK + NİTELİK
22.	{-ing-}	AD > AD	ARAÇ
23.	{-ism-}	AD > AD	SOYUTLAMA
24.	{-ist-}	AD/EYLEM > AD	EYLEYEN
25.	{-nĵ-}	AD > AD	KÜÇÜLTME
26.	{-obl-}	SAYI > ÖNAD	BÜYÜLTME

27.	{-on-}	SAYI > AD	KÜÇÜLTME
28.	{-op-}	SAYI/BELİRTEÇ > BELİRTEÇ	BİRLİKTELİK/TOPLULUK
29.	{-uj-}	AD > AD	ARAÇ VARLIK YER
30.	{-ul-}	AD/ÖNAD/EYLEM > AD	NİTELİK/TOPLULUK
31.	{-um-}	AD > AD	ARAÇ
		AD > EYLEM	SAĞLAMA
		SAYI > ÖNAD	NİTELİK
		...	...

4.2. Önekleme

Esperanto'nun biçimbilgisinde işlettiği bir diğer bağımlı biçimbirim türü olarak öneklerin kök veya gövde yapısına önden bitiştirilmesi sonucunda *önekleme* (*prefixation*) işlemi gerçekleştirilmektedir (Crystal, 2008, s. 382). Wennergren (2005, s. 588-601) tarafından *resmî ekler* olarak sınıflandırılan {bo-}, {çef-}, {dis-}, {ek-}, {eks-}, {ge-}, {mal-}, {miş-}, {pra-} ve {re-} olmak üzere toplamda 10 adet önek bulunmaktadır.

4.2.1. {bo-}

Türetim işlemi sırasında köküne/gövdesine “evlilik yoluyla kurulan yansoyluk ilişkisi” bilgisini işleme görevini üstlenen {bo-} öneki, anlambilgisel gelişiminde izlenen kök/gövde konumunda birbirlerine kan bağıyla bağlı aile bireyleri üzerinden türemiş biçim konumunda iki kişinin evlenmesi sonucu yasa yoluyla akrabalık bağı kazanan kimselere evrilme durumu bakımından KÖTÜLEŞTİRME ulamı altında değerlendirilmektedir (Gledhill, 2000, s. 70; Kellerman, 2008, s. 259; Wennergren, 2005, s. 588-589).

97. *bofilino* “gelin” < *filin(o)* “kız” (RV): [...] *Ŝi diris, ke vi estus bona bofilino*. “[...] İyi bir gelin olacağımı söyledi.” (İŞÜ).
98. *bofrato* “kayınbirader, enişte, bacanak” < *frat(o)* “(erkek) kardeş, ağabey” (RV): *Eble la bofrato mortigis la patrinon por ŝi*. “Belki de *kayınbiraderi* onun için annesini öldürmüştür.” (ÇRV).
99. *bopatrino* “kayınvalide, kaynana” < *patrin(o)* “anne” (RV): *Mia bopatrino ekloĝis ĉe ni, kiam ŝia edzo mortis, kaj ŝi tutsimple transprenis ĉion*. “*Kayınvalidem*, kocası öldüğünde bize taşındı ve tek kelimeyle bütün ipleri eline aldı.” (IMdJA).

4.2.2. {çef-}

Önemlilik derecesi bakımından ileride olma durumunu anlatan {çef-} öneki, hem [+canlı] (100), (101) hem de [-canlı] (102) anlambirimlerini barındıran ad ulamından köklere/gövdelere bitişerek “en önemli” ve “en üstün” konumunda bulunan ÜSTANLAMLI ADLAR oluşturmaktadır (Gledhill, 2000, s. 71; Wennergren, 2005, s. 589-590).

100. *ĉefministro* “başbakan” < *ministr(o)* “bakan” (RV): *La ĉefministro perdis parton de la konfido de siaj kuncivitanoj.* “Başbakan yurttaşlarının bir kısmının güvenini kaybetti.” (IMDeE1).
101. *ĉefrolulo* “başkahraman” < *rolul(o)* “(roman, hikâye vb.) karakter” (RV): *Lia ĉefrolulo, komisarano Maigret, ne estas dotita per specialaj povoj aŭ kapabloj.* “Başkahramanı Komiser Maigret’e özel güçler veya yetenekler bahşedilmemişti.” (IOdE).
102. *ĉefurbo* “başkent” < *urb(o)* “şehir” (RV): *Estis granda festo en la ĉefurbo de la landreganto.* “Ülke hükümdarının başkentinde büyük bir kutlama vardı.” (FdA4).

4.2.3. {dis-}

Eylem kökünün/gövdesinin karşılık geldiği kavramda birden çok yöne doğru ayrılma, bölünme, uzaklaşma bildiren {dis-} öneki; kökünün/gövdesinin tümleş yönetiminde teklikten çokluğa doğru bir değişikliğe neden olması bakımından ÇOKEYLEMLİLİK ulamının gereklerini yerine getirmektedir (Gledhill, 2000, s. 70; Kellerman, 2008, s. 226; Wennergren, 2005, s. 590-591).

103. *disdoni* “dağıtmak” < *don(i)* “vermek” (RV): *[...], sed ke ĉiuj invitkartoj estas disdonitaj.* “[...] ancak bütün davetiyelerin dağıtıldığını [...]” (KdP).
104. *disjeti* “saçmak” < *jet(i)* “atmak, fırlatmak” (RV): *Mi disŝiris la leteron kaj disjetis ĝiajn pecetojn en ĉiujn angulojn de la ĉambro.* “Mektubu yırtıp parçalarını odanın her köşesine saçtım.” (EdIFdE).
105. *dissolvi* “çözünmek” < *solv(i)* “çözmek” (RV): *Ĉiam pli kaj pli la papero dissolviĝis: [...]* “Kâğıt çözündükçe [...]” (FdA1).

4.2.4. {ek-}

Eylemlerin anlamsal yapılarına görünüşe ilişkin birtakım ayrıntı eklemelerinde bulunan {ek-} öneki; “-mAyA başlamak” anlamı üzerinden BAŞLAMA EYLEMLERİ (106), “çabucak -mAk” anlamı üzerinden TEZLİK EYLEMLERİ (107), “kısa bir süre -mAk” anlamı üzerinden de TEKİLLEME EYLEMLERİ (108) oluşturmaktadır (Gledhill, 2000, s. 70; Kellerman, 2008, s. 188; Wennergren, 2005, s. 591-592).

106. *ekkanti* “(şarkı) söylemeye başlamak” < *kant(i)* “(şarkı) söylemek” (RV): *Mia onklo ekkantis kaj tuj ĉesis, [...]* “Amcam şarkı söylemeye başladı ve birden durakladı [...]” (DLdILI).
107. *eksalti* “atlayıvermek” < *salt(i)* “atlamak” (RV): *Mi eksaltis de surprizo.* “Şaşkınlıktan atlayıverdim.” (EdIFdE).
108. *ekbrili* “birdenbire ve bir süreliğine parlamak” < *bril(i)* “parlamak” (PIV): *Ekbrilis fulmoj unu post alia.* “Ardı ardına şimşekler çaktı.” (FdA1).

4.2.5. {eks-}

Önüne bitiştiği ad ulamından köklere/gövdelere “eski ...” anlamı katan {eks-} öneki; bir zamanlar bulunduğu konumdan (109) veya orundan (110) ayrılmış olan kimseleri ve iğdiş edilerek üreme yeteneği elinden alınmış olan hayvanları (111) belirterek KÖTÜLEŞTİRME işlevini yerine getirmektedir (Gledhill, 2000, s. 70; Kellerman, 2008, s. 264; Wennergren, 2005, s. 592).

109. *eksedzo* “eski koca” < *edz(o)* “koca” (RV): *Fine post multe multe da tempo venas sia eksedzo*. “Sonunda uzun bir aradan sonra eski kocası gelir.” (OsIP).
110. *eksreĝo* “eski kral” < *reĝ(o)* “kral” (RV): [...], *ke ili asociigas la eksreĝon kun la korupto de la antaŭa reĝimo*. “[...] eski kralı bir önceki rejimde yapılan yolsuzlukla ilişkilendiriler de [...]” (IMDeE5).
111. *eksvirbovo* “öküz” < *virbov(o)* “boğa” (RV): *Teroj sur kiuj, ie kaj tie, kelkaj dekoj da novilloj (eksvirbovoj) stamfas, perditaj en la senfineco*. “Orada burada birkaç deste novillonun (öküzün) sonsuzluk içinde kaybolarak tepindiği topraklar.” (IMDeE1).

4.2.6. {ge-}

Dilin eril veya dişil cinsiyet işaretleme uğruna işlettiği {-çj-}, {-in-}, {-nj-} şeklindeki biçimbirimlerin karşısında her iki cinsiyetin de kapsandığını belirten {ge-} öneki; biçimbilgisel yapısında [+çoğul] bilgisini barındıran {-j} biçimbirimi ile çekimlenme zorunluluğu göstermektedir. Köküne/gövdesine kazandırdığı anlambilgisel özellikler incelendiğinde iki kişiye gönderimde bulunulması durumunda BİRLİKTELİK ADLARI, ikiden çok kişiye gönderimde bulunulması durumunda da TOPLULUK ADLARI türetmektedir (Gledhill, 2000, s. 70; Kellerman, 2008, s. 253; Wennergren, 2005, s. 592-294).

112. *geamikoj* “erkek ve kız arkadaşı(lar)” < *amik(o)* “arkadaş” (RV): *Geamikoj, la hodiaŭa tago estas por unu el ni tre signifoplena tago*. “Arkadaşlar, bugün bizim için çok önemli bir gün.” (MA).
113. *gefratoj* “erkek ve kız kardeş(ler)” < *frat(o)* “kardeş” (RV): *Mi havas junajn gefratojn, do la elspezo preterkuras la enspezon*. “Küçük kardeşlerim var, dolayısıyla harcamalarımız kazancımızı geçiyor.” (KMS).
114. *gepatroj* “anne ve baba” < *patr(o)* “baba” (RV): *Vi ne havas plu gepatrojn*. “Artık annen(iz) baban(ız) yok.” (FK1).

4.2.7. {mal-}

Biçimbilgisel özgürlükleri bağlamında ad (115), önad (116), belirteç (117), eylem (118) ve ilgeç (119) olmak üzere her türden sözlükbirime eklenebilme ve kökünde/gövdesinde herhangi bir ulam değişikliğine neden olmama özellikleri gösteren {mal-} öneki, kökün/gövdenin karşılık geldiği kavramın tersini anlatan türetimlerde bulunma konusunda oldukça işlek bir biçimbirimdir (Gledhill, 2000, s. 70-71; Kellerman, 2008, s. 69). Dilin sözvarlığında

KARŞITLIK ilişkisi içerisinde bulunan sözlükbirimlerden birinin her zaman için {mal-} biçimbirimli olmasının gerekli olmadığını belirten Wennergren; bu duruma *oriento* “doğu” ile *okcidento* “batı”, *nigra* “siyah” ile *blanka* “beyaz”, *kun* “+(y)LA” ile *sen* “+sXz” gibi örnekler sunmaktadır (2005, s. 596).

115. *malamiko* “düşman” < *amik(o)* “arkadaş” (RV): *Kaj eble tial neniam surprizis min malamiko.* “Ve belki de bu yüzden hiçbir zaman beni şaşırtmazdı bir düşman.” (IF).
116. *malfeliĉa* “mutsuz” < *feliĉ(a)* “mutlu” (RV): *Ĉu vi estas ankaŭ malfeliĉa, fraŭlino?* “Siz de mi mutsuzsunuz, genç bayan?” (FK1).
117. *malsupre* “aşağıda” < *supr(e)* “yukarıda” (RV): *Malsupre ni parolos pri la novaj kondiĉoj, [...]* “Aşağıda [...] yeni koşulları konuşacağız.” (OVkRT).
118. *malami* “nefret etmek” < *am(i)* “sevmek” (RV): *Vi malamas miajn fratojn?* “Kardeşlerimden nefret mi ediyorsun?” (IF).
119. *malantaŭ* “+(n)Xn arkasında” < *antaŭ* “+(n)Xn önünde” (RV): *La luno, kiu ekaperis malantaŭ monteto, brilis en sennuba ĉielo.* “Tepenin arkasında beliren ay, bulutsuz bir gökyüzünde parlıyordu.” (ĈL).

4.2.8. {mis-}

Etkileşime girdiği köklere/gövdelere [+yanlışlık] ve [+kötülük] şeklinde anlambirimler kazandıran {mis-} öneki, genel bağlamda KÖTÜLEŞTİRME işlevinde kullanılmaktadır. Eylem ulamından köklere/gövdelere “yanlış -mAk” (120), (121) veya “kötüye -mAk” (122) anlamları katarak eylemin niteliklerinde azalma yaşanmasına neden olmaktadır (Gledhill, 2000, s. 71; Wennergren, 2005, s. 597-598).

120. *misinformi* “yanlış bilgilendirmek” < *inform(i)* “bilgilendirmek” (RV): *[...], kiam ŝtataj respondeculoj misinformis pri la brulegoj.* “[...] devlet yetkililerinin yangınlar hakkında yanlış bilgi vermesiyle [...]” (AeM2).
121. *miskompreni* “yanlış anlamak” < *kompren(i)* “anlamak” (RV): *Ĉu mi ĝuste aŭdis aŭ ĉu mi ial miskomprenis la nomon?* “Doğru mu duydum yoksa ismi yanlış anlamış olabilir miyim?” (ĈRV).
122. *misuzi* “kötüye kullanmak” < *uz(i)* “kullanmak” (RV): *[...], ke mi misuzas vian amikecon, [...]* “[...] arkadaşlığımı kötüye kullandığımı [...]” (aT).

4.2.9. {pra-}

Ad ulamından köklerin/gövdelerin önüne bitişen {pra-} öneki; köküne/gövdesine çok eski bir geçmişten olma (123), gelişiminin başında bulunma (124), bir önceki kuşaktan olma (125) şeklinde [+eskilik], [+ilkellik], [+öncelik] gibi anlamlar yükleyerek KÖTÜLEŞTİRME işlevini yerine getirmektedir (Gledhill, 2000, s. 71; Kellerman, 2008, s. 264; Wennergren, 2005, s. 598-599).

123. *prahistorio* “tarih öncesi” < *histori(o)* “tarih” (RV): [...] *sed ankaŭ la geografion, prahistorion, legendojn, lingvojn kaj alfabetojn de tiu mondo.* “[...] fakat o dŭnyanin coĝrafyasını, tarih öncesini, efsanelerini, dillerini ve alfabelerini de icat etti.” (AeM1).
124. *pralingvo* “anadil” < *lingv(o)* “dil” (RV): *Ankaŭ versajne ne estis nur unu pralingvo.* “Muhtemelen tek bir anadil de yoktu.” (AeM1).
125. *prapatro* “ata” < *patr(o)* “baba” (RV): *Volonte ŝi iradis en la grandan salonon, kie pendis la portretoj de la prapatroj; [...]* “Atalarının portrelerinin bulunduğu büyük salona kendi isteğiyle gider dururdu; [...]” (FdA4).

4.2.10. {re-}

Eylemlerin anlamsal yapılarına “yeniden yapma” (126), “karşılık olarak yapma” (127), “eski konumuna veya durumuna doğru gerçekleştirme” (128) bilgileri katan {re-} öneki; YİNELEME, İŞTEŞLİK, DÖNDÜRME ulamına uygun türetimlerde bulunmaktadır (Gledhill, 2000, s. 71; Kellerman, 2008, s. 204; Wennergren, 2005, s. 599-601).

126. *rediri* “yinelemek” < *dir(i)* “söylemek” (RV): [...] *rediru al mi tiun konsolan parolon; [...]* “[...]: o rahatlatıcı sözü tekrarla bana; [...]” (ĈL).
127. *redoni* “iade etmek” < *don(i)* “vermek” (RV): *Mi redonas al vi vian promeson; [...]* “Sözünü sana iade ediyorum; [...]” (ĈL).
128. *reveni* “geri dönmek” < *ven(i)* “gelmek” (RV): *Mi foriras, kaj mi revenos post kvarono da horo.* “Çıkıyorum ve on beş dakika sonra geri döneceğim.” (DLdLI).

Yukarıda ilgili başlıklar altında ayrıntılarına inilerek incelenen örneklerin takındıkları biçimbilgisel ve anlambilgisel davranışlar aşağıdaki tabloda toparlanarak sunulmuştur.

Tablo 4. Örneklerin Biçim-Anlambilgisi			
Sıra	Önek	Biçimbilgisi	Anlambilgisi
1.	{bo-}	AD > AD	KÖTÜLEŞTİRME
2.	{çef-}	AD > AD	ÜSTANLAMLILIK
3.	{dis-}	EYLEM > EYLEM	ÇOKEYLEMLİLİK
4.	{ek-}	EYLEM > EYLEM	BAŞLAMA TEZLİK TEKİLLEME
5.	{eks-}	AD > AD	KÖTÜLEŞTİRME
6.	{ge-}	AD > AD	BİRLİKTELİK/TOPLULUK
7.	{mal-}	AD > AD ÖNAD > ÖNAD EYLEM > EYLEM BELİRTEÇ > BELİRTEÇ İLGEÇ > İLGEÇ	KARŞITLIK
8.	{mis-}	EYLEM > EYLEM	KÖTÜLEŞTİRME
9.	{pra-}	AD > AD	KÖTÜLEŞTİRME
10.	{re-}	EYLEM > EYLEM	YİNELEME İŞTEŞLİK DÖNDÜRME

5. Biçimbirimlerde Çokanlamlılık ve Eşanlamlılık

Alanyazında biçimbirimlerde *çokanlamlılık* ve *eşanlamlılık* olarak adlandırılan olgular, sırasıyla çeşitli türetimsel ortamlarda aynı biçimbirimin birbirlerinden ayrı veya farklı biçimbirimlerin birbirlerine yakın anlamlara gelecek şekilde işletilmesi durumudur (Salvadori ve Huyghe, 2022, s. 2). İlgili olguların daha anlaşılır kılınması amacıyla *çokanlamlılık* durumu için Tr. {+IXk} biçimbirimi ele alınacak olursa söz konusu biçimbirimin ad soylu sözlükbirimlere eklenerek DURUM (bk. *erkeklik* “erkek olma durumu”), SOYUTLAMA (bk. *kardeşlik* “birlik ve beraberlik”), TOPLULUK (bk. *insanlık* “insanların tümü”), ARAÇ (bk. *başlık* “başı korumak için giyilen şapka”), YER (bk. *çöplük* “çöplerin atıldığı yer”), AMAÇ (bk. *kışlık* “kış için”), ZAMAN (bk. *gençlik* “ergenlikle orta yaş arası dönem”) gibi işlevleri yerine getirdiği görülmektedir (krş. Hatiboğlu, 1974/1981, s. 102-106; Korkmaz, 2003/2009, s. 55-58; Zülfikar, 1991/2011, s. 110-112). Öte yandan YER ulamını gerçekleştirmek için kullanılan {+IXk} ile {(A)k} (bk. *durak* “durulacak yer”), {+rA} (bk. *bura* “bu yer”), {+(h)âne} (bk. *pastane* “pasta vb. yapılan, yenilen ve satılan yer”) gibi biçimbirimler arasındaki ilişki *eşanlamlılık* kapsamına girmektedir (krş. Kapan, 2019, s. 37-38).

Türkçedeki gelişimin koşutu olarak Esperanto’da da {-ec-}, {-uj-}, {ek-} gibi biçimbirimlerde *çokanlamlılık* göze çarpmaktadır. Biçimbirim başına düşen işlev sayısının ötesinde anlamsal ulam başına düşen biçimbirim sayısı dikkate alındığında ise EYLEYEN ulamı için {-an-}, {-estr-}, {-ist-}; KÖTÜLEŞTİRME ulamı için {-aĉ-}, {bo-}, {mis-}; KÜÇÜLTME ulamı için ise {-ĉj-}, {-et-}, {-id-} gibi örneklere denk gelmektedir. Biçimbirimlerde *eşanlamlılık* tanımında yer alan “yakın anlamlar” ifadesiyle koşutluk oluşturacak şekilde aynı ulamlar altında değerlendirilen biçimbirimler arasında anlam ayrımları bulunmaktadır. *Eşanlamlılık* özelliği gösteren biçimbirimler arasından KÜÇÜLTME ulamının gereklerini yerine getirenler ele alınacak olursa örnek olarak sunulan biçimbirimlerin birincisi [+yakınlık], ikincisi [+boyut/nitelik], üçüncüsü de [+yaş] ayrıntılarını ek olarak yapılarında barındırmaları bakımından birbirlerinden ayrılmaktadır.

Benzer bir karşılaştırmayı İn. {-hood}, {-ship} ve {-dom} özelinde gerçekleştiren Schulte (2015, s. 19); ilgili biçimbirimlerin baskın olarak DURUM ADLARI (krş. *subjecthood* “öznellik”, *coupledom* “birliktelik”, *recruitship* “acemi erlik”) oluşturmalarına karşın son dönemlerde ortaya çıkan *yeniögelere* (*neologism*) ikincisinin BECERİ (*skill*) veya UYGULAMA (*practice*), üçüncüsünün ise TOPLULUK (*collectivity*) veya ÜLKE (*realm*) adları türetme şeklinde gerçekleştirdikleri işlevler konusunda ayrışmaları bakımından *kısmi eşanlamlılık* (*partial synonymy*) kapsamında değerlendirilebileceklerini belirtmektedir. Esperanto’da ise EYLEYEN ADLARI türetmekte işletilen {-an-} ve {-ist-} biçimbirimleri *eşanlamlılık* bağlamında karşılaştırılacak olursa her ikisinin de köküne/gövdesine “+(y)X destekleyen kimse” anlamını katması bakımından anlamsal tabanda örtüşmelerinin yanı sıra ilki KİŞİ adlarına, ikincisi de KAVRAM adlarına bitişebilmesi nedeniyle kök/gövde yapılarının nitelikleri konusunda ayrışma yaşamaktadırlar.

6. Sonuç

İnsan zihninin düşünsel ve sanatsal bir üretimi olarak *yapay diller*, tarih boyunca türlü amaç ve istekler uğruna işlenerek var kılınmışlardır. Dünya savaşları öncesinde Avrupa coğrafyasındaki etnik unsurlar arasında toplumsal gerginliğin tırmanmasına bir çözüm yolu olarak önerilen yapay dil projeleri dikkat çekmektedir. Bu projelere bir örnek olarak Esperanto, XIX. yüzyılın sonlarında etnik çeşitliliğin neden olduğu gerginlik durumunun yoğun olarak hissedildiği Rus Polonya'sı yönetimi altındaki Białystok'ta Yahudi kökenli bir göz doktoru tarafından tasarlanarak insanlığa tanıtılmasının üzerinden geçen süre içerisinde gelişimini sürdürerek doğal bir dilin gereklerini yerine getirecek olgunluğa erişmiştir (Waringhien, 1959). Bugün dünya çapında iki milyonu aşkın bir kullanıcısı olduğu öne sürülen (Wandel, 2015) Esperanto'nun anadili olarak edinildiği ev ortamları (bk. Corsetti, 1996), erek dil olarak kullanıldığı çeviri çalışmaları (bk. Janton, 1993, s. 93-95) ve özgün dil olarak işlendiği yazınsal yapıtlar (bk. a.g.y., s. 95-109) bulunmaktadır.

Biçimbilgisel olarak *bitişken* bir *dil* özelliği gösteren Esperanto'nun söz yapım yöntemleri arasından ağırlıklı olarak *türetme* yönteminden yararlanarak kavram karşılması gerçekliğinden yola çıkılarak bu çalışmada dilin sahip olduğu biçimbirim envanterinin betimlemeli ve karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır (Wells, 1989, akt. Gledhill, 2000, s. 38-41). 31 tanesi sonek, 10 tanesi de önek olmak üzere toplamda 41 adet biçimbirimin ele alındığı çalışmada söz konusu biçimbirimlerin biçimbilgisel ortamlarda sergiledikleri davranışsal kısıtlar ve sözlükbirimlerin kavram alanlarına kattıkları anlamsal özellikler bakımından biçimbilimsel ve anlambilimsel olmak üzere iki adet betimsel yaklaşım kullanılmıştır. Elde edilen bulgular incelendiğinde kimi durumlarda tek bir biçimbirim başına düşen işlev sayısının veya tek bir işlev başına düşen biçimbirim sayısının birden çok olduğu görülmüştür.

Doğal dil dizgelerinde bağımlı biçimbirimlerin sergiledikleri *çokişlevlilik* (*polyfunctionality*) davranışları kapsamında kuramsal olarak değerlendirilen *çokanlamlılık* ve *eşanlamlılık* durumlarında dildeki biçimbirimlerin “bire bir”den çok “bire çok” veya “çoğa çok” ilişkisi içerisinde buldukları savlanmaktadır (Salvadori ve Hughe, 2002, s. 3). Birinci durumunda tek bir biçimbirimin etkileşime girdiği köklerde/gövdelerde farklı farklı türlerden anlamsal işlevleri yerine getirmesi söz konusu olurken ikinci durumda tek bir kavram alanı birden çok biçimbirimle gerçekleştirilebilmektedir (a.g.y., s. 2). Bir başka açıdan yapay bir dil örneği olarak Esperanto ile Türkçe ve İngilizce gibi doğal dillerin sözvarlıklarına yeni sözlükbirimler kazandırmak için söz yapım yöntemleri arasından türetme işlemi kapsamında işe koştuğu bağımlı biçimbirimlerin sergiledikleri *çokanlamlılık* ve *eşanlamlılık* davranışlarının karşıtsal çözümleme yapılarak incelendiği bu çalışmada Esperanto'nun türetmeden sorumlu bağımlı biçimbirimlerinin de doğal dillerinkiler gibi *çokanlamlı* veya *eşanlamlı* olabildikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça / References

Birincil Kaynaklar

- Akdeniz, D., ve Çokbankir Şengül, N. (2023). Mitoloji ve ortak bilinç: Homeros ve Vergilius'un Aeneas'ı. *Belgü*, (Özel Sayı), 295-304.
- Bagasheva, A., Körtvélyessy, L., Štekauer, P. ve Valera, S. (2017). *Semantic categories (update)* [Excel Dosyası]. Erişim tarihi: 2023, 18 Aralık. Erişim adresi: https://www.ugr.es/~svalera/Monika/downloads/Semantic%20categories_Revised_12_May_2017.xlsx
- Brown, R. (2006). *Glossopoeia & glossopoeic languages*. Erişim tarihi: 2024, 31 Ocak. Erişim adresi: <http://www.carolandray.plus.com/Glosso/Glossopoeia.html>
- Corsetti, R. (1996). A mother tongue spoken mainly by fathers. *Language Problems and Language Planning*, 20(3), 263-273.
- Corsetti, R., Pinto, M. A. ve Tolomeo, M. (2004). Regularizing the regular: the phenomenon of overregularization in Esperanto-speaking children. *Language Problems & Language Planning*, 28(3), 261-282.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6. Baskı). Oxford: Blackwell Publishing.
- Dural, H. (2019). *Esperanto Türkçe Sözlük*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Fitch, W. T. (2010). *The Evolution of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gledhill, C. (2000). *Grammar of Esperanto: A Corpus-Based Description*. Erişim tarihi: 2023, 3 Aralık. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/328306566_The_Grammar_of_Esperanto_A_corpus-based_description
- Gobbo, F. (2020). *Introduction to Interlinguistics*. Münih: GRIN Verlag.
- Guinard, T. (2016). An algorithm for morphological segmentation of Esperanto words. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 105, 63-76.
- Gündoğdu, A. E. (2023). Türkçede [-CIK] küçültme biçimbiriminin biçim-anlambilimsel işlevleri. *Türkçe Uygulamalı Dilbilim Dergisi*, 1(1), 59-74.
- Hatiboğlu, V. (1974/1981). *Türkçenin Ekleri* (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Jansen, W. (2016). Derivation in the lexicon: The case of Esperanto. *Linguistics*, 54(5), 1101-1133.
- Janton, P. (1992). *Esperanto: Language, Literature, and Community* (H. Tonkin, J. Edwards ve K. Johnson-Weiner, Çev.). Albany: State University of New York Press.
- Kapan, A. (2019). *Derivational Networks of Nouns and Adjectives in Turkish* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kellerman, I. (2008). *A Complete Grammar of Esperanto: The International Language*. Whitefish: Kessinger Publishing.

- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2003/2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koutny, I. (2015). A typological description of Esperanto as a natural language. *Język. Komunikacja. Informacja*, 10, 43-62.
- Körtvélyessy, L., Bagasheva, A. ve Štekauer, P. (2020). Introduction. L. Körtvélyessy, P. Štekauer ve S. Valera (Ed.), *Derivational Networks Across Languages* içinde (s. 1-26). Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
- McGlinch, A. (2021). *Kial mi decidis eklerni Esperanton or, Why I Decided to Start Learning Esperanto*. Erişim tarihi: 2024, 1 Ocak. Erişim adresi: <https://medium.com/@antmcglinch/kial-mi-decidis-eklerni-esperanton-or-why-i-decided-to-start-learning-esperanto-893602553049>
- Merriam-Webster (MW). (t.y.). Anglicism. *Merriam-Webster.com Dictionary* içinde. Erişim tarihi: 2023, 30 Aralık. Erişim adresi: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/anglicism>
- Peterson, D. J. (2015). *The Art of Language Invention*. New York: Penguin Books.
- Plena Ilustrita Vortaro (PIV). (2020). *Plena Ilustrita Vortaro*. Erişim tarihi: 2024, 8 Şubat. Erişim adresi: <https://vortaro.net/>
- Reta-Vortaro (RV). (t.y.). *Reta-Vortaro*. Erişim tarihi: 2024, 8 Şubat. Erişim adresi: <https://reta-vortaro.de/revo/dlg/index-2k.html>
- Rhiemeier, J. (2012). *The art of conlang classification*. Erişim tarihi: 2024, 31 Ocak. Erişim tarihi: <http://www.joerg-rhiemeier.de/Conlang/classification.html>
- Salvadori, J. ve Huyghe, R. (2022). Affix polyfunctionality in French deverbal nominalizations. *Morphology*, 33, 1-39.
- Sarı, İ. (2020). *Türkçede Küçültme*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Schulte, M. (2015). *The Semantics of Derivational Morphology: A Synchronic and Diachronic Investigation of the Suffixes -age and -ery in English*. Tübingen: Narr.
- Tekstaro de Esperanto (t.y.). *Tekstaro de Esperanto*. Erişim tarihi: 2024, 8 Şubat. Erişim adresi: <https://tekstaro.com/>
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Wandel, A. (2015). How many people speak Esperanto? Or: Esperanto on the web. *Interdisciplinary Description of Complex systems*, 13(2), 318-321.
- Waringhien, G. (1959). Lazar Ludvik Zamenhof (E. Ockey, Çev.). *Nordamerika Esperanto-Revuo. Honore al D-ro Zamenhof (Novembro-Decembro, 1959)*, 7(6), 1-7.
- Wennergren, B. (2005). *Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko*. Erişim tarihi: 2023, 17 Aralık. Erişim adresi: <https://bertilow.com/pmeg/index.html>
- Zamenhof, L. L. (1887). *Международный Язык*. Varşova: Kel'ter.
- Zamenhof, L. L. (1905). *Fundamento*. Paris: Hachette et Cie.
- Zülfikar, H. (1991/2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları* (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Derlem Kaynakları

- AeM1 Birçok Yazar. (1997-2003). *Artikoloj el Monato 1997-2003*. Anvers: Flandra Esperanto-Ligo.
- AeM2 Birçok Yazar. (2012-2018). *Artikoloj el Monato 2012-2018*. Anvers: Flandra Esperanto-Ligo.

- aT Engholm, S. (2001). *Al Torento*. Tyresö: Inko.
- ĈL Vallienne, H. (2003). *Ĉu Li?*. Tyresö: Inko.
- ĈLVT Valano, J. (1980). *Ĉu Li Venis Trakosme?*. Anvers: TK/Stafeto.
- ĈNKV Valano, J. (1982). *Ĉu Ni Kunvenis Vane?*. Anvers: TK/Stafeto.
- ĈRV Valano, J. (1986). *Ĉu Rakonti Novele?*. Anvers: TK/Stafeto.
- ĈVKĈ Valano, J. (1996). *Ĉu Vi Kuiras Ĉine?*. Viyana: Internacia Esperanto-Muzeo.
- DLdlLI Zamenhof, L. L. (1888). *Dua Libro de l' Lingvo Internacia*. Varşova: Presejo de H. Kelter.
- EdlFde Zamenhof, L. L. (1968). *Ekzercaro de la Fundamento de Esperanto*. Marmande: Esperantaj Francaj Eldonoj.
- EF Grimm Kardeşler. (2002). *Elektitaj Fabeloj* (K. Bein, Çev.). Tyresö: Inko.
- FdA1 Andersen, H. C. (1926). *Fabeloj de Andersen 1* (L. L. Zamenhof, Çev.). Paris: Esperantista Centra Librejo.
- FdA2 Andersen, H. C. (1926). *Fabeloj de Andersen 2* (L. L. Zamenhof, Çev.). Paris: Esperantista Centra Librejo.
- FdA3 Andersen, H. C. (1932). *Fabeloj de Andersen 3* (L. L. Zamenhof, Çev.). Paris: Centra Librejo.
- FdA4 Andersen, H. C. (1963). *Fabeloj de Andersen 4* (L. L. Zamenhof, Çev.). Brüksel: Heroldo de Esperanto.
- FK1 Birçok Kişi. (1905). *Fundamenta Krestomatio*. Paris: Hachette et Cie.
- FK2 Zamenhof, L. L. (1905). *Fundamenta Krestomatio*. Paris: Hachette et Cie.
- FSMI Matthias, U. (1990). *Fajron Sentas Mi Interne*. Viyana: Pro Esperanto.
- H Shakespeare, W. (1894). *Hamleto* (L. L. Zamenhof, Çev.). Nürnberg: Presejo de W. Tümmel.
- IdO Bulthuis, H. J. (1923). *Idoj de Orfeo*. Lahey: Den Haag.
- IeT Engholm, S. (2001). *Infanoj en Torento*. Tyresö: Inko.
- K Birçok Yazar. (2011-2019). *Kontakto*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- KdP Vallienne, H. (2002). *Kastelo de Prelongo*. Tyresö: Inko.
- KkBeB Beaucaire, L. (1974). *Kruko kaj Baniko el Bervalo*. Kopenhag: TK/Stafeto.
- KMS Rossetti, C. (1949). *Kredu Min, Sinjorino!*. Scheveningen: Heroldo de Esperanto.
- lBdlV Dickens, C. (2001). *La Batalo de l' Vivo*. (L. L. Zamenhof, Çev.). Tyresö: Inko.
- lF Prus, B. (1927). *La Faraono* (K. Bein, Çev.). Paris: Esperantista Centra Librejo.
- lGA Szilágyi, F. (1945). *La Granda Aventuro*. Stockholm: Eldona Societo Esperanto.
- lMDeE1 Birçok Yazar. (2002-2004). *Le Monde Diplomatique en Esperanto 2002-2004*. Embres-et-Castelmaure: Unesco-Grupo Narbonnia.
- lMDeE2 Birçok Yazar. (2005-2007). *Le Monde Diplomatique en Esperanto 2005-2007*. Embres-et-Castelmaure: Unesco-Grupo Narbonnia.
- lMDeE4 Birçok Yazar. (2011-2013). *Le Monde Diplomatique en Esperanto 2011-2013*. Embres-et-Castelmaure: Unesco-Grupo Narbonnia.
- lMDeE5 Birçok Yazar. (2014-2016). *Le Monde Diplomatique en Esperanto 2014-2016*. Embres-et-Castelmaure: Unesco-Grupo Narbonnia.
- lMDeE6 Birçok Yazar. (2017-2019). *Le Monde Diplomatique en Esperanto 2017-2019*. Embres-et-Castelmaure: Unesco-Grupo Narbonnia.

- IMdJA Löwenstein, A. (2021). *La Memorajoj de Julia Agripina*. Anvers: Flandra Esperanto-Ligo.
- IOdE Birçok Yazar. (2001-2004). *La Ondo de Esperanto*. Kaliningrad: Sezonoj.
- IRa Schiller, F. (1928). *La Rabistoj* (L. L. Zamenhof, Çev.). Paris: Centra Librejo.
- IRe Platon. (2000). *La Respubliko* (D. Broadribb, Çev.). Matraville: Centra Librejo.
- IŜU Löwenstein, A. (2000). *La Ŝtona Urbo*. Anvers: Flandra Esperanto-Ligo.
- M Varankin, V. (1992). *Metropoliteno*. Moskova: Eldonejo "Progresso".
- MA Luyken, H. A. (1913). *Mirinda Amo*. Londra: British Esperanto Association.
- MT (1916). *La Malnova Testamento* (L. L. Zamenhof, Çev.). Londra: Brita kaj Alilanda Biblia Societo.
- OsIP Ŝtimec, S. (1984). *Ombro sur Interna Pejzaĝo*. Pisa: Edistudio.
- OVkRT Zamenhof, L. L. (1929). *Originala Verkaro*. Leipzig: Ferdinand Hirt & Sohn.
- PkF Turgenev, I. S. (1909). *Patroj kaj Filoj* (K. Bein, Çev.). Moskova: Librejo "Esperanto".
- QV Sienkiewicz, H. (1957). *Quo Vadis* (L. Zamenhof, Çev.). Varşova: Eldonejo "Polonia".
- RE Birçok Yazar. (2002-2007). *Revuo Esperanto 2002-2007*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- RK Defo, D. (1908). *Robinsono Kruso* (P. A. Krafft, Çev.). Philadelphia: Henry Altemus Company.
- VdZ Privat, E. (2001). *Vivo de Zamenhof*. Tyresö: Inko.
- VV Engholm, S. (2001). *Vivo Vokas*. Tyresö: Inko.

